

Sisekaitseakadeemia
Politsei- ja piirivalvekolledž

Braien Kaldoja

MASSIRAHUTUSTE ESKALATSIOONI ENNETAMINE

EESTIS

Lõputöö

Juhendaja:
Jaak Kiviste, MA

Tallinn 2020

SISUKORD

MÕISTETE LOETELU	4
SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD MASSIPSÜHHOLOGIAS JA MASSIRAHUTUSTE ESKALATSIOONIS	9
1.1 Sotsiaalse identiteedi mudel massipsühholoogias	9
1.2 Massirahutuse eskaleerumise ennetusmeetmed.....	13
1.2.1 Ettevalmistus, treening ja planeerimine.....	13
1.2.2 Suhtlus ja koostöö rahvamassiga ning läbipaistvuse loomine	18
1.2.3 Inimgruppide ja indiviidide eristamine.....	21
1.2.4 Taktikalised meetmed eskalatsiooni ennetamiseks.....	24
2. EMPIIRILINE UURING MASSIOHJES KASUTATAVATE ESKALATSIOONI ENNETAMISMEETMETE KOHTA	27
2.1 Andmekogumis- ja andmetöötlusmeetodid	27
2.2 Uuringu tulemused ja analüüs	32
2.2.1 Inimgrupi teke ja indiviidi käitumise muutus inimgrupis ja rahvamassis	32
2.2.2 Planeerimine, treening ja ettevalmistus	33
2.2.3 Suhtlemine	36
2.2.4 Eristamine.....	38
2.2.5 Taktikalised meetmed.....	39
2.2.6 Ettepanekud muudatusteks	40
KOKKUVÕTE	42
SUMMARY	44
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	46
LISAD	50

MÕISTETE LOETELU

Psühholoogiline rahvamass – Reicher sõnastab psühholoogilist inimgruppi/rahvamassi inimestena, kes omavad ühist sotsiaalset identiteeti. (Reicher *et al.*, 2004)

Füüsiline rahvamass, inimgrupp – Reicher sõnastab füüsilist inimgruppi/rahvamassi kui inimesi kes asuvad füüsiliselt läheduses ja moodustavad rahvamassi, kuid kes ei oma ühist sotsiaalsed identiteetid. (Reicher *et al.*, 2004)

Eskaleeruma – järk-järgult laienema. (Eesti õigekeelsussõnaraamat, 2018)

SISSEJUHATUS

Eesti seisab igapäevaselt silmitsi hübriidsõja ja tulenevate ohtudega. Hübriidsõda on hägus mõiste, kuid pisikese killuna saab sinna liigitada massirahutust. Venemaa Föderatsioon on mõjutanud Eesti Vabariiki kümneid aastaid ja hübriidohtude tekitamiseks on kasutatud desinformatsiooni, mida omakorda ära kasutatud massirahutuse loomiseks. (Sazonov, 2020, lk 11)

Hübriidsõja eesmärk on ühine konventsionaalse sõjaga: „*allutada teine riik ründaja kontrollile*“ (Sazonov, 2020, lk 13). Venemaa Föderatsiooni poolt suunatud hübriidsõda saab liigitada regulaarse ja irregulaarsete komponentide vahel. Regulaarne on klassikaline sõjapidamine, kus rünnatakse jõududega. Irregulaarne sõjapidamine on laiem mõiste, mis hõlmab endas infooperatsioone, mässude õhutamist, korrupsiooni, finantsvaldkondade mõjutamist, teisisõnu üleüldine ühiskonna lõhestamine oportunistlike meetmetega. (Sazonov, 2020, lk 12) Silmas tuleb pidada, et hübriidsõda ei ole ainuke tegur, mis põhjustab ebastabiilsust ühiskonnas. Ebastabiilsust võib esile kutsuda kõiksugu olukorrad ja sündmused. Viimase puhul on näiteks eriolukorra kehtestamise COVID-19 pandeemia tõttu (Vabariigi valitsuse korraldus nr 76, eriolukorra väljakuulutamise Eesti Vabariigi haldusterritooriumil, 2020).

Enamus rahvamasside kogunemised ei eskaleeru massirahutusteks. Avalikkus ei pea suuremate sündmuste möödumist ilma massirahutusteta eriliseks nähtuseks. Massirahutuste aset leidmisel satub politsei paratamatu kriitika ohvriks. Seega massirahutuste ennetamine on politseiline töö, mille panust ei ole avalikkusele märgata. Kuid efektiivne massirahutuste ennetamismeetmete rakendamine ulatub kaugemale, kui ainult mõne situatsiooni lahendamine. See laob aluse järgnevatele positiivsetele suhetele kogukondadega. (Reicher *et al.*, 2004)

Lõputöö on **aktuaalne** kuna Kaitsepolitsei ameti aastaraamatus on väljatoodud julgeoleku ohte, millest üks on Kremli poolt suunatud propaganda tegevus. Propaganda (kaasaegsem väljend infooperatsioon) tegevus keerleb allikapesu ümber, mille eesmärk on luua sihtgruppidel tunne, et neid diskrimineeritakse. Allikapesu on suunatud 1940. aastatel toimunud sündmuste rekonstrueerimisele, mis omakorda on põimitud Eestis mälestusmärkide ärakasutamisega propagandasõnumi levitamiseks ning ühiskonnas pingete tekitamiseks. Meenutades pronksööd 2007. aastal Tallinnas, aprillis toimunud

massirahutust, siis sisuliselt just see toimuski antud ajaperioodil. (Kaitsepolitsei aastaraamat, 2018, lk 3, 16)

Aktuaalsust kinnitab ka teadmine, et Eesti elanike riskikäitumine on kõrge ja selle tõttu leiab aset inimeste vahel konflikte. Süüteod on seotud sotsiaalsete probleemidega, tihti leiab aset alkoholi kuritarvitamine ja alkohol on tihti põhjuseks vägivaldseks käitumiseks. Alkoholi kuritarvitamine soodustab avaliku korra rikkumist ja riskeerivat käitumist. (Siseturvalisuse Arengukava, 2015, lk 12, 36) Rahvamassis konflikti, avaliku korra rikkumise ja vägivalda aset leidmine kõrgendab massirahutuse eskalatsiooni riski. Samuti tõstab riski olukord, kus rahvamassis on suurem hulk vägivaldseid inimesi ja omakorda võib vägivaldne käitumine kanduda üle teistele rahvamassis viibivatele isikutele. (Reicher *et al.*, 2004). Samuti on siseturvalisuse arengukavas toodud välja kriiside ennetamise hädaolukordadeks valmisoleku suurendamise alapeatükk. Alapeatükis on välja toodud eesmärk koordineerida kriisireguleerimis õppuseid, parandada hädaolukorra riskianalüüside kvaliteeti ja hinnata hädaolukorra lahendamise plaane. Lisaks on olulise probleemina välja toodud, et riskianalüüsid ei panusta hädaolukorra lahendamise plaanide koostamisele, puudulikult on kaasatud akadeemilisi asutusi, riskianalüüse ei rakendata juhtimistasanditel otsuste tegemisel ja riskianalüüsid ei ole tihti seotud ametkondade tegevuste korraldamisega. (Siseturvalisuse Arengukava, 2015, lk 67)

Politsei- ja Piirivalveamet on koostanud riskiankeedi hädaolukorra tõenäosuse ja ohu hindamise raames, mille kohaselt tõenäosus, et Eestis leiab aset massiline korratus on väike. Massilise korratuse toimumist ei saa välistada, lisaks on hinnatud massiliste korratuste tagajärgi katastroofiliseks. Tagajärgede hindamisel tugineti neljal kategoorial: vigastatute ja hukkunute arv, varaline kahju, mõju looduseskeskkonnale ja mõjutatud elutähtsad teenused. Katastroofiliste tagajärgede ennetamine on politseitöö mõistes vaidlemata prioriteet. (Siseministerium, 2017) Massirahutus on killukene hübriidohtude kompleksist. Massirahutust kasutatakse ära sisejulgeoleku õõnestamiseks ja too ennetamine on põhiseadusliku korra kaitsmine. (Sazonov, 2020, lk 27)

Toots, T (2012, lk 36) töös selgus, et Eestis on aset leidnud massirahutusi, mille ennetamine oli teoreetilisi teadmisi rakendades võimalik, kuid massirahutuseks eskalatsiooni ärahoidmine ebaõnnestus. Aktuaalsust tõestab veel asjaolu, et Euroopa on polariseerumas, sellega kohati kasvab populism ja konservatiivse poliitika toetamine. Euroopas võtab aset mass immigratsioon, mis võib konflikti sattuda eelnevalt nimetatud faktidega. (University of Oxford, 2019, p. 3)

Lõputöö on **uudne** kuna Eestis pole üheselt arusaadavat ja kasutusel olevat massirahutuste ennetamis taktikat või strateegiat. Pole varem kaasaegse teooriaga põimitud massirahutuse eskalatsiooni ennetusmeetmeid. Seega puudub üldine teadmine millal ja millisel määral tuleb ennetusmeetmeid rakendada. Eestis on vähesel määral politsei praktiline kogemus dokumenteeritud, lisaks on praktiline kogemus killustunud erinevate ekspertide vahel. Praktilised teadmised on koondunud üksikute ekspertide vahendusel ja pole üheselt mõistetavad, kuna kõikide inimeste kogemus on erinev ja alati praktika ei sarnane teooriale. Eesti politseis pole piisavalt laialdast kandepinda saanud massirahutuste ennetamis põhimõtted. Koor, R uuringus selgus, et on vaja rohkem arendada kommunikatsiooni aspekti rahvamassiga. (Koor, 2015, lk 49)

Autori arvates on vajadus uurida, kuidas Eestis toimib ennetustöö rahvamasside kogunemisel ja massirahutuseks eskalatsiooni ennetamine. Ennetustöö on võtmesõna politsei edukuses ja mitte ainult juhtimise tasandil, vaid alates patrullpolitseinikust ja abipolitseinikust. Eraldi on välja toodud võimekuse tõstmise vajalikkust reageerimisüksustes. Läbivalt siseturvalisuse arengukavas ja muudes riiklikes dokumentides ei ole rõhutatud massirahutuste ennetamise vajalikkust. (Siseturvalisuse Arengukava, 2015) Tõsi, eelneva väitega tuleb arvestada, millises keskkonnas me elame, mida meilt (politseilt) oodatakse või milleks me võimelised oleme. Kas Eestis elanikud soovivad kogukonnakeskset politseid, probleemipõhist politseid või professionaalset politseid? Tsiteerides PhD Priit Suve „*elukutse, organisatsioon ja selle liikmed ning väliskeskond on lahutamatud*“. (Verbis Aut Re, 2017, lk 5)

Eelnevalt toodule tuginedes on püstitatud lõputöö **uurimisprobleem**. Kas Eesti politsei teeb efektiivset ennetustööd massirahutuste eskalatsiooni ennetamiseks? Tulenedes uurimisprobleemist on püstitatud 3 **uurimisküsimust**, mis on järgnevad:

1. Kuidas seletab teaduslik teooria massipsühholoogiat ja massirahutuste eskaleerumist?
2. Kas Eesti politsei teeb efektiivset ennetustööd rahvamasside kogunemisel ja massirahutuste eskaleerumisel?
3. Milliseid muudatusi on vaja teha ennetustöö tõhusamaks muutmiseks rahvamasside kogunemisel ja massirahutuste eskaleerumisel?

Lõputöö **eesmärk** on välja selgitada milliseid massirahutuse eskalatsiooni ennetusmeetmeid rakendab Eesti politsei, kuidas mõistetakse antud meetmeid ja esitada

ettepanekuid massirahutuste eskalatsiooni ennetamismeetmete tõhusamaks muutmiseks. Autor rõhutab, et lõputöö eesmärk ei ole luua kindlat mudelit massirahutuste eskalatsiooni ennetamiseks.

Politsei strateegiad ja meetmed ei suuda vältida kõike võimalike konflikte rahvamassides. Tõhusad ennetusmeetmed loovad tingimused selleks, et konflikt rahvamassis ei eskaleeruks laialdasemaks ja ei eskaleeruks massirahutuseks. (Reicher *et al.*, 2004)

Uurimuse eesmärgi täitmiseks on püstitatud 3 **uurimisülesannet**:

- 1) Analüüsida teoreetilist massipsühholoogia olemusest ja massirahutuste eskaleerumisest.
- 2) Analüüsida Eesti politseis kasutatavaid ennetusmeetmeid massirahutuste eskalatsiooni ennetamisel.
- 3) Luua ettepanekud Politsei- ja Piirivalveametile massirahutuste ennetustöö tõhusamaks muutmiseks.

Lõputöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis viiakse läbi teoreetiline uuring kaasaegsest massipsühholoogiast, mille alapeatükkides seostatakse ära politsei kasutatavate massirahutuste eskalatsiooni ennetusmeetmetega. Teises peatükis viiakse läbi empiiriline, kvalitatiivne uuring. Uuringu käigus teostatakse poolstruktureeritud intervjuud. Esimese peatükis uuritud teooria ja intervjuudes kogutud andmete põhjal tehakse sisuanalüüs. Sisuanalüüsi tulemusel luuakse Politsei- ja Piirivalveametile soovitud tõhusamaks massirahutuste eskalatsiooni ennetusmeetmete rakendamiseks.

Kvalitatiivne uuring aitab läheneda kogutud andmetele võimalikult põhjalikult. Kõiki kogutud andmeid käsitletakse individuaalselt, kuna sisuliseks arusaamiseks on vaja läheneda põhjalikult. Poolstruktureeritud ekspert intervjuu on efektiivne, kuna on keeruline ette näha intervjuude kulgu. Lisaks varajasemalt pole eksperte intervjueritud massirahutuste eskalatsiooni ennetusmeetmete valdkonnas, seega kogutavad andmed võivad olla laialdased ja mahukad.

Lõputöö annab panuse politsei ennetustöö taktika kujundamisele massirahutuste ennetamise eesmärgil. Kõikidele lõputöö lugejatele annab kirjutatud töö vajalikud teoreetilised teadmised ja praktilised soovitud selleks, et mõista massirahutuse olemust. Lõputöö uuringu tulemusena selgitatakse välja kitsaskohad massirahutuste eskalatsiooni ennetamisel ja tehakse ettepanekud eeltoodud valdkonna efektiivsuse parandamiseks Politsei- ja Piirivalveametile.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD MASSIPSÜHHOLOGIAS JA MASSIRAHUTUSTE ESKALATSIOONIS

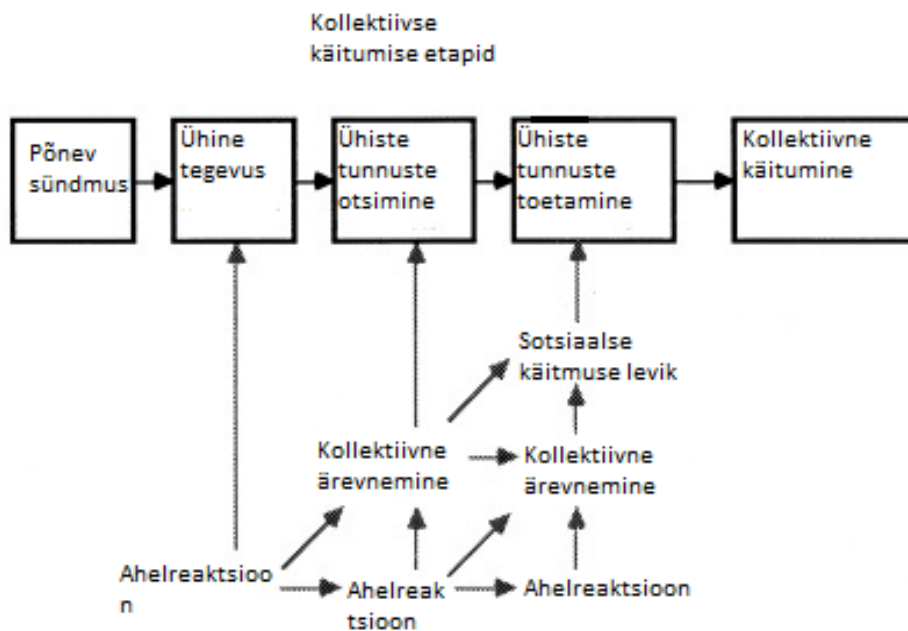
1.1 Sotsiaalse identiteedi mudel massipsühholoogias

Alapeatükis uuritakse kaasaegse massipsühholoogia käsitlemist, mis on püstitatud Inglismaa teadlaste poolt. Politsei massirahutuste eskalatsiooni ennetustöö, ennetusmeetmete analüüsimiseks tuleb kõigepealt välja selgitada vajalikud teoreetilised seisukohad ja praktilised soovitusel.

Teoorias on väga palju viise, kuidas seletada indiviidi käitumise muutust rahvamassi kogunemisel. Indiviidi käitumise muutuse käsitlemist pole suudetud üheselt arusaadavalt mõtestada. Mõiste mõtestamine on olnud teadlaste jaoks suur katsumus. Indiviidi käitumise muutuse käsitlemisel ja mõtestamisel on vaja arvestada keeruliste kriteeriumitega, näiteks tuleb arvestada (Challenger *et al.*, 2009b, p. 71-78):

- Ajaga
- Inimeste taustaga (kogemused, teadmised, hoiakud jne);
- Rahvamassis olevate inimeste vanus, rass, päritolu;
- Territoorium/ruum, rahvamassi suurus, tihedus ja liikuvus. Väga suur erinevus on kas 10 m² alal viibib 20 inimest või 84 (vt lisa 1);
- Meelestatus, emotsionaalsus.

Klassikalist massipsühholoogia lähenemist käsitleb tunnustatud Prantsusmaa psühholoog Gustave Le Bon. Oma lähenemist manitseb oma raamatus nimega „The Crowd“, mis on tänapäevani laialdaselt kasutatud, kuid kaasaegsemad käsitlemisviisid täiendavad ja parandavad Gustave Le Bon-i teooriat (Stott, 2009, p. 3; Drury *et al.*, 2000, p. 579-580). Klassikaline käsitus jagas kollektiivse käitumise, mida saab ka tõlgendada indiviidi käitumise muutust inimgrupis, viite etappi.

Joonis nr 1. Tõlgitud McPhail-i massirahutuse eskalatsiooni mudel. (McPhail, 1991, p. 11)

Le Bon peab kogunenud rahvassse väga ohtlikuks nähtuseks, mida tuleb karta. Le Bon sõnastab, et inimesed, muutudes rahvassiga üheks, kaotavad oma identiteedi ja muutuvad kergelt mõjutatavaks, impulsiivseks ja kontrollimatuks. Isikud, kes on muutunud rahvassiga üheks käituvad vastavalt instinktidele, mitte ratsionaalsusele. Võtavad vastu otsuseid ja teevad tegusid, mis on vastuolus sellega, mida argielus teeksid. Rahvass koosneb inimestest, kelle iseloom vastab primitiivsetele olenditele, nad käituvad raevukalt ja vägivaldselt. Gustave lähenemist peetakse demokraatia vaatest ühekülgseks, liiga jõuliseks, milles ei käsitleta piisavalt põhjalikult põhjusi, kuidas muutuvad individid rahvassis või inimgrupis. Le Bon-i lähenemise viis on ohtlik ja ohtlikuks teeb selle, kui mugav ja lihtne on hinnata rahvasside liikmeid õhutajateks ja kaasaminejateks. Oma teoorias Le Bon ei tugine piisavalt empiirilisele teadusele. Raamatut peetakse demokraatia vaatest jõuliseks, kuna pärineb ajast, mil Prantsusmaal leidis aset rohkelt massirahutusi ja Prantsusmaa strateegia massirahutuste lahendamisel või de-eskaleerimisel on väga jõuline. (Le Bon, 1982, p. xvii – xviii)

Le Bon-i teooria oli järk eelnevalt püstitatud teooriale, mis oli loodud Taine Hippolyte poolt. Aga asjaolu, mida tuleb silmas pidada on see, et Taine ja Le Bon mõlemad olid äärmuslikult parempoolsete poliitiliste vaadete pooldajad. Le Bon oli omakorda ekstreemselt konservatiivsete vaadetega. Ta oli oma elu pühendanud sotsiaalse hierarhia toetamisele ja tema tegevustest peegeldus täielik elitarismi toetamine. Seega teadlased

kahtlustavad, et antud massipsühholoogia teooria võib olla loodud ideoloogilistel põhjustel. Kuid see ei tähenda, et teooria on täielikult vale. (Stott *et al.*, 2017, p. 3-9) Le Bon-i teooriast on jätkatud de-individualiseerimise teooria arendamist. Selle teooria kohaselt inividid tunnetavad, et neid ei ole võimalik rahvamassis eristada, seega ka kaob individuaalne vastutustunne. Kuid de-individualiseerimise teooriat antud töös põhjalikumalt ei käsitleta. (Reicher *et al.*, 1995, p. 162)

Maailmas on selgitatud massipsühholoogiat erinevatel viisidel ja erinevatel teooriatel on omapärad. Massipsühholoogia käsitleb, kuidas muutub indiviidi käitumine rahvamassis. Käesolevas töös lähtutakse **Sotsiaalse identiteedi** põhimõttest, mille põhiautoriks on Stephen David Reicher, John Drury ja Clifford Stott. Reicher *et al.*, (2004), käsitlevad lähenemist nõ „integreeritud lähenemine rahvamassi psühholoogiale“, mis sõnastab probleemi rohkem isikupõhiselt. Reicher väidab, et inividid mitte ei kaota oma identiteeti rahvamassis täielikult, vaid rahvamassis olevate isikute personaalne identiteet muutub sotsiaalseks identiteediks. Identiteedi muutus seisneb selles, et inividid, kes tunnetavad rahvamassi või inimgruppi kuulumist, lõpetavad käitumise vastavalt enda personaalse identiteeti alusel ja alustavad käitumist vastavalt rahvamassi või inimgrupi normide ja käitumise järgi.

John Drury sõnastab **sotsiaalse identiteedi** hiljutisemas töös veelgi täpsemalt ja arusaadavamalt. „*Sotsiaalse identiteedi mudel tähendab isiku individuaalset ideed iseendast, mis tuleneb tema teadmistest, kuuluvusest ja millele lisandub emotsionaalne aspekt. Iga sotsiaalne identiteet on seotud kindlate normide, väärtuse, huvide ja emotsioonide: ja kui me määratleme iseennast uue identiteedi tekkimisel, siis me lähtume ka uute normide, väärtuse, huvide ja emotsioonide põhjal*“ (Drury *et al.*, 2019, p. 4-5). Sotsiaalse identiteedi tekkimisel on väga oluline asjaolu, et rahvamassis asuvad inimesed peavad tunnetama teistega ühist konstanti ja see ühine konstant on ajas ja kohas muutuv. Isikutel võib olla ühist järgnevad punktid (Reicher *et al.*, 2004):

- Isikud omavad sarnaseid poliitilisi vaateid;
- On ühiselt sattunud antud ajahetkel politseiga konflikti;
- Toetavad sama spordimeeskonda;
- Isikud räägivad ühist keelt;
- Inimesed on kogunenud ühisel eesmärgil (meeleavaldus, pidutsemine, sotsiaalne liikumine);

- Isikud on tuttavad või pärit samast väike linnast, koolist, külast jne.

Reicher *et al.*, (2004) seab kahtluse alla Le Bon teooria. Tuginedes juhtumiuuringutele ja sotsiaalse identiteedi mudelile väidavad nad, et inimesed, keda kaardistatakse kui õhutajatena või sütitajatena ei ole alati isikud, kes juhivad ja mõjutavad teisi inimesi käituma vastavalt. Näiteks: provotseerivad käituma vägivaldselt, üleskutsuvalt või vandaalitsevalt. Uuringutes on selgunud, et tihti peale need isikud ületavad rahvamasside väärtusi ja norme, seega nende tegudega ja provokatsioonidega ei lähe rahvamassi kuuluv isik kaasa. Aga on selgunud, et tõenäolisemalt läheb rahvamass kaasa provokatsioonide ja vägivaldsusega, mis on toime pandud nende enda „liikme“ poolt. Liige ehk keegi, kes omab rahvamassiga või inimgruppiga ühiseid väärtusi ja norme sellel kindlal ajamomendil ja kohas.

Samuti sotsiaalse identiteedi mudeli loomine on andnud tõuke uutele teooriatele. Sotsioloogia dr. Sandra Marker on tuginedes sotsiaalse identiteedi mudelile loonud „*muutunud staatuse massirahutuse mudel-i*“. Antud mudel keskendub massirahutuse eskalatsiooni põhjuste uurimisel peamiselt sotsiaalse staatuse muutusele, mis tavaliselt on seotud rassi või väärkuse muutuses. Oht massirahutuse tekkimiseks tekib just siis, kui grupistaatus või grupiväärikus satub ohtu. Viidates Ameerika Ühendriikides toimuvale, seoses 25.05.2020 aset leidnud George Floyd-i surmaga ja tekkinud massirahutustega, on tegemist grupistaatuse muutusega. Mudeli kohaselt sarnased massirahutused lõpevad grupistaatuse paranemisega või suurenevate pingetega grupivahelistes suhetes. (Marker, 2018, p. 2) Antud töös ei käsitleta põhjalikumalt dr. Sandra Markeri poolt loodud mudelit.

Alapeatükis käsitleti sotsiaalse identiteedi mudelit. Käsitletud massipsühholoogia seab kahtluse alla laialdaselt levinud Le Bon teooria, mille kohaselt rahvamass on ühtne, inimeste käitumine vastab primitiivsetele olenditele ja on kontrollimatu. Sotsiaalse identiteedi mudel väidab, et rahvamass ei ole ühtne, kuna rahvamassis on inimgrupid ja nende inimgruppide mõistmiseks ja eristamiseks tuleb aru saada sotsiaalse identiteedi käsitlusest. Inimgrupid moodustavad rahvamassi, kuid kõikide inimgruppide käitumine ei ole alati sarnane. Seega on järeldatud, et Le Bon-i käsitluse järgi hinnata rahvamassis olevaid isikuid üheselt ja, et nende käitumine on kontrollimatu on ebaproportsionaalne. Lisaks on sotsiaalse identiteedi mudel andnud tõuke muude teooriate arengutele seoses massirahutuste tekkega.

1.2 Massirahutuse eskaleerumise ennetusmeetmed

1.2.1 Ettevalmistus, treening ja planeerimine

Järgnevalt käsitletakse töös meetmeid, mida on võimalik kasutada massirahutuse eskalatsiooni ennetamiseks ja mida toetavad teaduslikud teooriad. Sisuliselt on massirahutuste eskaleerumise ennetusmeetmed põimitud kogukonnakeskse politsei põhimõtetega. Eskalatsiooni ennetamisel on põhirõhk suhtlemisel, varajasel info kogumisel ja planeerimisel. Eskalatsiooni ennetusmeetmed antud lõputöö raames ei sisalda füüsilise jõu kasutamist, erivahendite kasutamist, kinnipidamise rakendamist ja muid meetmeid, mida saab kategoriseerida de-eskalatsiooni meetmeteks. Teooria põhjal tehakse järeldused, kuidas rakendada ennetusmeetmeid.

Esiteks käsitletakse antud alapeatükis politsei hariduse aspekti, mida saab tõlgendada ka kui treenitust või ettevalmistusena. Üks sotsiaalse identiteedi mudeli autoritest Reicher on avastanud, et rahvamass ei ole ühtne, vaid suur hulk inimesi, milles leidub suurel hulgal erinevaid inimgrupe. Need inimgrupid erinevad üksteisest just sotsiaalse identiteedi põhimõtete järgi. Inimgruppide erinevused põhinevad väärtustel, normidel, huvidel ja sellele lisandub emotsionaalne aspekt. Eelnevalt toodud asjaolude kombinatsioonil tekib inimgrupile täiesti unikaalne sotsiaalne identiteet. **Haridus** politsei vaatest on oluline just selleks, et mõista, kuidas erinevad inimgrupid üksteisest. Sotsiaalse identiteedi põhimõttest arusaamine tekitab politseile võimaluse mõista, mis on kindlate inimgruppide eesmärk, mil viisil neid inimgrupe toetada, millised meetmed antud inimgrupe muudavad vaenulikuks või suunavad koostööle jne. (Reicher *et al.*, 2004)

Ettevalmistuse keskne eesmärk on treenida politseiametnikke kohanema ja toime tulema massirahutuse olukorraga, mis esineb harva. Kuna Eestis on leidnud aset viis massirahutuse alla kvalifitseerivat sündmust viimase 18 aasta jooksul võib väita, et nii politsei taktika kui juhtimise kujunemisel on minimaalne tulemus. Lisaks võib järeldada, et treenimise vajalikkust nähakse vähem vajalikuna. Tulenedes sellest on vajalik mitte ainult teha teoreetilist õpet, vaid ka praktilisi harjutusi või teoreetilisi teste. Teoreetiliste teadmiste kontrollimiseks saab teha kirjalike harjutusi ehk teste, raamharjutusi, õppeharjutusi jne. Pikemas vaates saab teha täisharjutusi, õppereise või katseharjutusi. Harjutuste eesmärk on (Abram & Conrad, 2003):

- Kontrollida politseijõudude ja juhtide valmisolekut;
- Kontrollida juhitasandite võimekust;

- Treenida koostööd teiste üksustega;
- Treenida juhtimispõhimõtteid ja meeskonnatööd.

Sündmuste puhul, kus on tekkinud vajadus kohele sekkuda konfliktis rahvamassis on keeruline jälgida individuaalselt inimesi ja hinnata nende sotsiaalset identiteeti. Reicher-i sõnul olukorra külmutamine kindlal territooriumil on üks võimalikest meetmetest kohesest sekkumist vajavate sündmustele reageerides. Reicher leiab, et rakendada tõhusamalt sotsiaalse identiteeti ära tundmist seisneb suur rõhk politsei treenituses, strateegias, planeerimises, varustuses jne. Tungivalt on vaja treenida politseinikesse põhimõtteid, et rahvamassis olevate inimestega on vaja suhelda. Suhtluse eesmärk on luua usaldust ja näidata inimestele politsei läbipaistvust. Kui politseinike treenitakse ainult teostama kinnipidamisi ja rahvamasse füüsiliselt maha suruma, siis on politseiametnikul keeruline rakendada põhimõtteid, mis on võõrad. (Reicher *et al.*, 2004)

Suurimaks probleemiks politseiametnike treenituse osas on teadmine, et uued lahendused võtavad kaua aega, et jõuda praktikasse. Inglismaal 2009 aset leidnud massirahutuste tõttu alustati massirahutuste ennetamise taktika muutmist. Eesmärgiks oli ühiselt mõistetavalt kokku leppida erinevaid aspekte ja üheks neist on vahetu sunni kasutamine. Täpsem eesmärk oli ametnikele juurutada uut põhimõtet vahetu sunni rakendamisel, milleks on „*minimaalne vahetu sunni kasutamine, mis on tõhus ja eesmärgipärane*“. Uuringus selgus, et 2010 aasta lõpuks, enamik üksustes levisid teised arusaamad, mis peegeldusid operatsiooni koosolekutel. Kasutati alternatiivseid põhimõtteid nagu: „*proportsionaalne, vastavalt olukorrale, vastavalt olukorrale õige otsuse langetamine, ennast õigustatava otsuse tegemine*“. Kuna vahetu sund on üks meetmeid, mis riivab isiku põhiõigusi rohkelt, siis politseinikele tuleb üheselt kokkulepitud ja arusaadavat lähenemist õpetada. Teoreetilised lähtepunktid sai ametlikult kinnitatud alles 2011 märtsis. See tähendab, et muutus võttis ametlikult aega ligi 2 aastat. (HMCIC, 2009a, b)

Teiseks käsitletakse antud peatükis planeerimist. Massirahutuse eskalatsioon leiab aset kõige rohkem spontaansetel rahvamasside kogunemistel (Ives *et al.*, 2019, p. 23). Seega saab järeldada, et efektiivse strateegia omamine on vajalik. Ehk strateegia, mis ei ole sündmusepõhiline. Lisaks saab täiendada olemasolevaid juhiseid kogemuste põhjal või teiste riikide eeskujul. Inglismaal on mitmeid erinevaid dokumente: HMCIC, ACPO käsiraamat jne, mis on koostatud massirahutuste ennetamiseks. Antud dokumentides on paika seatud erinevad juhtimisstruktuurid, parimad praktikad, juhtumiuuringud, efektiivse

kommunikatsiooni soovitusel, käitumisjuhised jne. Antud dokumendid on eeskujuks muude riikide politsei üksustele. ACPO on näide, kui põhjalikult on võimalik ette valmistada massirahutuste ennetamiseks.

Käsiraamat „Manual of Guidance: Keeping the Peace“ (edaspidi ACPO käsiraamat) on loodud meie mõistes arendusosakonna ja politsei juhtide ühistu poolt. Käsiraamatu eesmärk on luua rahvamasside eest vastutavate politseinikele juhised.

Üldised soovitusel struktuuriastmele **kuld** (ACPO, 2010):

- Informatsioon
 - Riskihinnang
- Patrullimine
 - Mis tüüpi rahvamassi kogunemisega tegemist on?;
 - Milline on politsei roll sündmusel?;
- Koostöö võimalused;
 - Milliseid võimalike üksuseid saab rakendada sündmusel?;
 - Partnerite roll sündmusel;
- Riikliku juhtimise tasandi kaasamine ja korraldus;
 - Kohtumiste määramine;
 - Kommunikatsiooni kanalid;
 - Ajakava, sündmuse analüüs ja lahti mõtestamine;

Operatsiooni tasandi poolsed soovitusel struktuuriastmele **kuld**:

- Strateegia püstamine;
 - Taktikaekspertidega strateegia loomine sündmuse lahendamiseks,
 - Vältida üldiseid strateegiad. Strateegia peab olema eesmärgipärane ja konkreetne;
 - Kuna strateegiad luuakse ka madalamatel tasemetel arvestades sündmuste kulgu peab kulla tasand nägema ette sündmuse käiku teatud määral;
- Sündmuse maht;
 - Rahvamassi suurus, liikuvus, asukoht/territoorium, kogunemise kestvus
 - Ressurss, riskihinnang, meedia huvi, poliitiline huvi;

Taktikalise tasandi poolsed soovitusel struktuuriastmele **kuld**:

- Kommunikatsioon
 - Politseiline tegevus ei tohi olla ettearvatu, selle saavutamiseks tuleb võimalikult palju avatud ja sõbralikku dialoogi rakendada rahvamassiga;

- Kohtumised ja sündmuste lahti mõtestamine;
- Jõu kasutamine;
 - Vahetu sunni rakendamise vajadus ja ebavajalikkus;
 - Võimalikult leebed sunnimeetmed ;
 - Sunni kasutamine peab olema kooskõlastatud riskihinnangutega. Vastata küsimusele: Kas sunni kasutamine võib juhatada eskalatsiooni aset leidmisele?;
 - Võimalikud jõu kasutamise tagajärjed;

Üldised soovitusel struktuuriastmele **hõbe**:

- Informatsioon
 - Kas tase pronks on vaja määrata eraldi informatsiooni kogujad;
 - Kas struktuur on võimalikult tõhus käsuliinide ülesannete suhtes;
- Ohuhinnang
 - Milliste teadmiste põhjal on võimalik ohtu hinnata?;
- Politsei roll sündmusel;
 - Kas on vaja varuplaani;
 - Juhul kui vaja varuplaani, siis millistel põhjustel läheb seda vaja;
- Spetsialistid
 - Eriala ekspertide kaasamine;
 - Ülesanded eriala ekspertidele;
- Sündmuste maht – Analüüs toimub vastavalt kulla tasandi korrale. Erinevus seisneb selles, et hõbedal on otsesem ligipääs.

Taktikalise tasandi soovitusel struktuuriastmele **hõbe**:

- Õiguslikud juhised;
 - Planeeritava tegevuse eesmärk (suhtlemine, külmutamine, kinnipidamine);
 - Võimalikud leebemad strateegiad;
- Kommunikatsioon
 - Kommunikatsiooni plaani vajadus;
 - Pronksi kommunikatsiooni plaani koostamise vajadus;
 - Taktikalise plaani usaldusväärsus ja läbipaistvus kodanike vaatest;
- Jõu kasutamine ja selle planeerimine;
 - Vajadus
 - Riskihinnang rahvamassi iseloomule;

- Võiks vastata küsimusele „Kas sündmus võib eskaleeruda massirahutuseks politsei vahetu sunni kasutamise tulemusel“?;
- Võimalikult rahulik kinnipidamine;
- Siia saab tuua ka järgmise etapi mis käsitleb üldiselt tõendusliku kinnipidamise meetodit. Rahvamassi pildistamine, filmimine, olukorra külmutamine või rahvamassi hajutamine;
- Erinevate tasandite juhtide kohtumised;
 - Kohtumise eesmärk;
 - Eesrinde politseinike teadlikus strateegiatest;
 - Eesrinde politseinike teadlikus sündmuse mahust;

Juhised on suunatud erinevate astmete juhtidele. Inglismaal on suurõnnetustel, juhtumitel või üritustel kulla, hõbeda ja pronksi juhtimisstruktuur. Eesti mõistes tegemist taktikalise, operatiiv ja strateegilise tasanditega. Kulla tasandile esitatavad juhised on üldised, hõbeda tasemele on juhised pigem spetsiifilisemad ja pronksile esitatavad juhised on juba väga täpsed. Kullale ja hõbedase astmetele on juhised korraldusliku suunitlusega. Pronksile on juhised suunatud väga spetsiifilised, kuna pronksis on ametnikud, kes asuvad sündmuse keskmes.

Planeerimise alla saab liigitada ka riskianalüüsi. Riskide ja ohtude hindamine massirahutuste eskalatsiooni ennetamiseks on ülimalt kriitiline. Riski- ja ohuanalüüside tulemusena on võimalik ennetada probleeme, mille sügavust peale vaadates näha ei ole. Analüüs põhineb faktidel ja on dünaamiline st uuendatakse pidevalt. Eesmärk on koguda informatsiooni, mille põhjal välja töötada strateegiad ja taktikaid. Analüüsi tulemusel tehakse järeldusi massirahutuste eskalatsiooni ennetamise meetmete valimisel. Riski- ja ohuhinnangut koostades on vaja lähtuda kriteeriumitest: teada olev informatsioon (faktide ja eelduste lahus hoidmine), riski- ja ohuallikad ja nende liigitamine (vägivald, vandaalitsemine, õhutamine, relvad jne), riski ja ohu mastaapsus nii ajaliselt kui territoriaalselt, ressursside vajadus riski ja ohu maandamiseks. Käsikäes riski- ja ohuhinnangutega käib kaasas massirahutuste eskalatsiooni ennetamisel „juhul kui“ stsenaariumite läbi mängimine. Juhul kui stsenaariumid on lahutamatu osa taktikalises planeerimises. Juhul kui stsenaariumite koostamine aitab paljastada kõik võimalikke ahelreaktsioone politsei taktikate rakendamisel. (ACPO, 2010, p. 49-51)

Alapeatükis on selgitatud politsei hariduse, ettevalmistuse ja planeerimise rolli olulisust massirahutuste eskalatsiooni ennetamisel. Et eristada isikute/inimgruppide sotsiaalse

identiteedi olemust on vaja õpetada politseinikele põhielemente, mida läheb vaja sotsiaalse identiteedi tuvastamiseks. Treeningu efektiivsuse tagamiseks on vaja ühiselt kooskõlastada põhimõtted, mida treenitakse. Planeerimisel on toodud välja head tavad, mida praktiseeritakse Inglismaal. Sündmustele on loodud juhtimisstruktuuri mudel ja mudelis esinevatele tasanditele on tehtud praktilised soovitused. Planeerimise perioodil riski- ja ohuhinnangute koostamiseks on loodud kindel raamistik, mille piires töötada.

1.2.2 Suhtlus ja koostöö rahvamassiga ning läbipaistvuse loomine

Antud alapeatükis käsitletakse rahvamassidega suhtlemist. Rahvamassiga suhtlemisel on vaja läheneda struktuurselt ja selleks on loodud soovituslikud 3 etappi. Esiteks on läbirääkimiste etapp, kus politsei ja rahvamassi vahel toimub koostöö, mille eesmärk on kompromisside leidmine. Oluline on aidata rahvamassi eesmärgile kaasa. Teisalt on vahendamise etapp, kus selgitatakse rahvamassile politsei poolset vaadet antud sündmusele. Efektiivse vahendamise etappi tulemusel paraneb poolte usaldus ja tekib ühine arusaam. Lisaks sellele näeb rahvamass politseid rohkem usaldusväärsemana ja läbipaistvamalt. Kolmandaks on kompromisside rakendamine. Kompromisse rakendades on vajadus jälgida osapoolte legitiimsust. Seega, kas kokkulepetest peetakse kinni või ei. (ACPO, 2010, p. 89 - 90)

Kriitiline on alustada rahvamassidega suhtlemist võimalikult varakult. Esiteks varajane kommunikeerumine loob vajaliku usalduse, mille põhjal muutub de-eskalatsioon lihtsamaks ja eskalatsiooni tõenäosus madalamaks (Kroon *et al.*, 1991, p. 266). Üks meetoditest usalduse loomiseks on politsei tegevuse läbipaistvuse peegeldamine inimestele. Läbipaistvus oluliselt tõstab inimeste usaldust politsei suhtes ja omakorda vähendab riski, et inimesed muutuvad politsei suhtes agressiivseks. Inglismaal on läbipaistvuse meetod sõnastatud kui „*No Surprise approach*“ ehk „*Tagamõteteta lähenemine*“. (Hohl, 2011, p. 133) Läbipaistvuse loomiseks saab politsei kasutada suhtlemisel üleüldiselt viisakat, lugupidavat ja sõbralikku käitumist. Näiteks kasutades lauseid „Me oleme siin, et teid aidata. Kui te märkate korrarikkumist, siis teavitage meid, meie leiame lahenduse. Koostöös loome turvalisust“.

Rahvamassis olevate inimestega aktiivne suhtlemine on kaasaegse massipsühholoogia kohaselt ülimalt edukas meede. Suheldes rahvamassis olevate isikutega on võimalik paralleelselt läbi viia dünaamilist riskianalüüsi. Efektiivne dünaamiline riskianalüüs

võimaldab juhtimistasanditel teha asjakohaseid otsuseid ja aitab politseil käituda proportsionaalselt. (Gorringer *et al.*, 2012, p. 123-124) Dünaamilise riskianalüüsi raames suheldes rahvamassis olevate inimestega jälgib politseiametnik, milline on antud isiku sotsiaalne identiteet. Teisisõnu, kellena ta ennast määratleb, millised on tema seisukohad, milline on tema hetke emotsionaalne seisund jne. Suhtlemine aitab tagada politsei käitumise proportsionaalsust, kuna politseiametnik saab efektiivsemalt teha hinnangu, kogutud informatsiooni põhjal, millised isikud kujutavad endas ohtu ja millised mitte. Vastavalt vajadusele otsustatakse kasutada de-eskalatsiooni meetmeid, kinnipidamist või vahetut sundi.

Konflikti olukorras, kui varajasemalt pole usaldust loodud, on praktiliselt võimatu verbaalselt läheneda rahvamassile ja nendega sidet luua. Kommunikatsioonis on väga oluline politsei poolelt valida isik, keda nähakse rahvamassi poolt kui usaldusväärset isikut. Usaldusväärne isik eeldatavasti oleks keegi, kes ei ole rahvamassiga negatiivselt kokku puutunud ja omab sõltumatut ja objektiivset arvamust olukorrast. Ideaalne on olukord, kus rahvamass tunneb antud politsei poolset isikut juba varajasemalt positiivsest võtmest. On oluline, et politseil oleks teadmised antud rahvamassi eesmärgist, väärtustest, normidest jne. Teisalt, kuidas rahvamassidega suhelda on väga oluline. Siinkohal mängib rolli eelnevalt välja toodud varajane suhtlemine rahvamassiga. (Kroon *et al.*, 1991, p. 266)

Sotsiaalse identiteedi lähenemine massipsühholoogiale rõhutab rahvamassiga koostöö tegemise rolli eskalatsiooni ennetamisel. Rahvamassidele lähenedes peaks politsei küsima enda käest, „kuidas me saaksime rahvamassi eesmärkide täitmisel abiks olla?“, mitte „Millised vahendid on meil rahvamassi ohjamiseks ja mahasurumisel?“. Antud lähenemine peab toimuma läbivalt politsei operatsiooni käigus, mitte ainult rahvamassidega suheldes. Kui rahvamassi eesmärkides esinevad tingimused, mis seab ohtu avaliku korda või üldist turvalisust piirkonnas, tuleb väga selgelt ja positiivses toonis anda tagasisidet rahvamassile. Antud situatsioonis politsei lähenemine peab olema loov ja mingil määral paindlik, võimalusel pakkuda koheselt kompromisse rahvamassi eesmärkide täitmiseks. Olukorras, kus on puhkemas massirahutus, võtab suure osakaalu endale eelnevalt tehtud suhtlus ja koostöö rahvamassiga. Just see töö, kus rahvamassiga on läbi saadud positiivselt ja politsei on panustanud rahvamassi eesmärkide täitmisele kaasa. Eelnevalt tehtud töö määrab ära, kuidas leiab aset eskalatsioon ja de-eskalatsioon. (Reicher *et al.*, 2004)

Stephen Reicher väidab, et aina suurem rõhk massirahutuste ennetamisel laskub politsei õlgadele. Euroopa jalgpalliliiga meistrivõistlustel 2000 ja 2004 politsei lähenes strateegiaga hoida fännidest kaugemale, hoiduda inimestega kontaktist ja üldiselt oli ühine siht suhtuda rahvamassidesse ettevaatlikult. Antud strateegia tekitas palju suuremat vastuolu fännidega, kui järgnevatel võistlustel rakendatud strateegiad, kus politseinikud suhtusid fännidesse sõbralikult ja avatult. Politseinike avatud ja sõbralik olek lõi olukorra, kus oli võimalik kiirelt tuvastada, kes on mõtestatud negatiivselt ja kes positiivselt. Avatud suhtlemine tekitab inimeste ja politseinike vahel usaldusväärust ja tekitab läbipaistvust, mille tulemusena on sihtgrupp koostööaltim ja on suurem tõenäosus politseinike käskude täitmises (Kroon *et al.*, 1991, p. 267). Isikud, kes juba alguses väljendasid oma negatiivset meeleolu politsei suhtes, eraldasid ennast teistest inimgruppidest oma käitumisega. Eraldumine toimus just sotsiaalses aspektis, mitte füüsilises. Seega tekkis olukord, kus inimesed ei läinud kaasa eeltoodud halvas meeleolus isikutega. See tõstab ka tõenäosust, et massirahutuste eskalatsiooni ajal ei minda kaasa teatud isikute provokatsioonidega. (Reicher *et al.*, 2004)

Rahvamassiga suhtlemise teeb keeruliseks kõrgenenud müra tase. Et ületada antud probleemi on politseil erinevaid variante. Nendeks võib olla suurte tabloode, võimendite, digitaalsete sõnumite või meediakanalite kasutamine. Tuleb taktikaliselt ära kasutada võimalikult palju tehnoloogilisi meetmeid. Siin kohal tuleb mainida, et inimestel ei tohi tekkida tunne, et nende eesmärgid või rahvamassi koosviibimist repressseeritakse või survestatakse, seega tuleb olla ettevaatlik eelnevalt nimetatud tehnoloogiliste meetmete kohaldamise kogusega. (Kroon *et al.*, 1991)

Alapeatükis analüüsiti vajalikke asjaolusid rahvamassiga suhtlemisel. Selgus, et rahvamassile on oluline politsei poolne läbipaistvus. Läbipaistvuse saavutamiseks tuleb rahvamassile peegeldada politsei toimingute ja taktika eesmärki. Läbipaistvuse ja usalduse loomisele aitab kaasa aktiivne suhtlemine. Aktiivne suhtlemine võimaldab teostada aktiivset dünaamilist riskianalüüsi. Võimalusel peaks politsei proovima rahvamassiga koostööd tegema. See tähendab rahvamassi kogunemise eesmärgile kaasaaitamine. Rahvamassiga suhtlemisel tuleb arvestada suhtlemist pärssivate asjaoludega ja arvestama, et on vaja kasutada tehnilisi vahendeid suhtlemise võimaldamiseks.

1.2.3 Inimgruppide ja indiviidide eristamine

Antud alapeatükis käsitletakse inimgruppide ja indiviidide eristamist. Eristamine on indiviidi või inimgrupi olemuse mõistmine ja selle põhjal jäeldamine, kas tegemist on indiviidi, inimgrupiga, kes omab legaalset või illegaalset eesmärki. Alapeatükis selgitatakse välja vajalikud teadmised, mida on vaja inimgruppide ja indiviidide eristamiseks. Eristamine on kõige olulisem aspekt sotsiaalse identiteedi teoorias. Läbivalt uuringutes on selgunud, et rahvamassi kui ühese „hulgana“ üldistamine on väga ohtlik. Rahvamassis viibivad erinevad inimgrupid ja kõik inimgrupid ei ole vägivaldsed ega kõikide eesmärk ei ole vägivaldne või üldiselt illegaalne. Siinkohal tekib klassikalise lähenemisega vastuolu. Pinge olukorras politseinike tunnetamise ja analüüsimise võime langeb oluliselt. Eristamine on oluline läbivalt politsei operatsiooni käigus, kuid kriitiline on just konflikti eskaleerumise olukorras, siis mängib rolli eelnevalt teostatud eristamised ja on võimalik koheselt sekkuda kindlate indiviidide või inimgruppide suhtes. (Reicher *et al.*, 2004)

Olles kontaktis rahvamassidega on kriitiline mõelda sellele, et ka rahvamassis on erinevaid inimgruppe ja neid peab vastavalt eristama teistest. Inimgrupp kelle ühine eesmärk on illegaalne erineb absoluutselt inimgrupist, kes on kogunenud legaalsel eesmärgil. Stephen Reicher sõnastab neid kui psühholoogilisteks rahvamassideks ja füüsilisteks rahvamassideks. Seega on vale võrdsustada neid kahte inimgruppi. Antud inimgruppide võrdsustamisel ja tekib olukord, kus politsei on sunnitud kasutama vahetut sundi või erivahendeid võib kannatada saada isikud, kes on kogunenud legaalsel eesmärgil ja kelle tegevus ei ole seotud õigusrikkumistega. Kõrvalised isikud sisuliselt ei puutu sündmusesse, kui ainult füüsiliselt antud kohas viibides. Tekib olukord, kus vahetu sunni või erivahendite sihtmärgiks langevad kõrvalised isikud seega leiab aset massirahutuseks eskaleerumine ja inimgruppide polariseerumine. (Drury *et al.*, 2000, lk 596-597)

Oluline on lisaks jälgida kahte erinevat aspekti isiku sotsiaalse identiteeti muutuses. Esiteks, tuleb arvestada sellega, miks on see rahvamass kogunenud. Suur erinevus on rahvamassil, kes on kogunenud rock festivalile muusikat nautima ja kes on kogunenud meelt avaldama vene meedia kanalite survestamise vastu. Antud rahvamasside väärtused, normid ja eesmärk on täiesti erinevad. Teisalt, vaadeldes ja hinnates indiviide saame jäeldada kellena nad ennast inimgrupis ja rahvamassis näevad. Põhjendamata isikute

määramine õhutajateks ja kaasaminejateks on väga ohtlik strateegia massiohje valdkonnas. Seega jällegi täiendab käsitletud teooria Gustave Le Bon lähenemist. (Reicher *et al.*, 2004)

Drury & Reicher., (2000, p. 586-587) juhtumiuuringus selgus, et inimgruppide kuuluvuse hindamisel on vaja lähtuda inimgrupi enda vaatest, mitte politsei vaatest. Rahvamassi üldistamine ühese sotsiaalse identiteediga loob tingimused massirahutuste eskalatsiooniks ja kestvuse pikendamiseks. Inimgrupid tunnetavad ja mõistavad enda sotsiaalset identiteeti grupi siseselt ning politsei tunnetab ja mõistab antud inimgrupi sotsiaalset identiteeti grupi väliselt. Uuringus selgus, et politsei hinnates inimgrupi sotsiaalset identiteeti erinevalt võrreldes inimgrupi sisemise hinnangule, tekitas inimgrupis käitumisemuutuse. Juhtumianalüüsis intervjueritavad inimesed, kes peamiselt olid õpilased, ühiselt veendusid et nad on inimgrupp, kes praktiseerib demokraatlike õiguseid: õigus avaldada meelt. Politseiline hinnang lähtus asjaolust, et antud rahvamass on ohtlik, nende planeeritud liikumissuund oli parlamendihoone juurde ja seetõttu kogunemine tuleb koheselt peatada. Poolte (õpilased ja politsei) sotsiaalse identiteeti hinnang erines. See tõi kaasa õpilaste käitumises muudatuse. Varajasemalt leidsid õpilased et nad on demokraatliku väärtuste praktiseerijad. Kuid peale politseilise tegevuse eesmärgi arusaamist tunnetasid nad ühiselt, et politsei surub nende õigusi jõuliselt maha ja käitub ebaseaduslikult. Tõusis agressiivsuse tõhususe tunnetus, ehk tunnetati kui ebaefektiivne on verbaalne väljendamine ja inimesed alustasid vandaalitsemist ning rünnakuid politsei suhtes. Kui aga sotsiaalse identiteeti hinnang on ühtne ja vastaspoole tegevust ei nähta täielikult negatiivselt, siis eskalatsiooni tõenäosus on madalam.

Reicher *et al.*, (2016) eksperimendis selgus, et inimgrupis inimesed hindavad teineteist palju meeldivamalt kui inimgrupi väliseid isikuid. Rahvamass nähes politseid kui vastasena tekitab tahte vastanduda politseiga. Järeldades veel sellega, et politsei võib samamoodi rahvamassi hinnata pigem negatiivsema poole pealt. Seega politseil on tähtis mõelda kui indiviidid rahvamassis. Novelli *et al.*, (2013, p. 6-7) ja Templeton *et al.*, (2018, p. 11, 12) uuringutes selgus, et inimesed, kellega tunnetatakse ennast ühte inimgruppi, otsitakse nendega rohkem lähedust füüsilises aspektis. Inimgrupid, kellega tunnetatakse vastandumist, nendega otsitakse rohkem distantsi ja eemaldumist. Seega saab uuringu tulemusena järeldada, et rahvamassis inimgrupp, kes paneb toime suurel hulgal korrarikkumisi ja viibivad füüsiliselt koos, võivad ennast tunnetada ühtsena.

Inimgruppide tekkimisel tekib indiviididel kindel sotsiaalne mälu ja sotsiaalne mälu tihtipeale ei ole seotud isikute individuaalsete kogemustega või hoiakutega. See mälu tähendab, et inimesed otsivad abstraktse põhjuse, miks olla teistega ühtne. Sotsiaalse mälu on pigem seotud sümboolsete asjadega. Suureks probleemiks on see, et need inimesed ei ratsionaliseeri päriselt enda järgnevaid otsuseid, eriti kui olukord on ootamatu ja kujutab endas mingil määral ka ohtu. (Reicher *et al.*, 2004) Pronksööl rahvamassid erinesid üksteisest erinevatel põhjustel, kuid peamiseks oli keel ja rahvus. Vastandumisel mängis ka rolli ajaloolised sündmused, mis tekitasid osapooltes meelestatust. Väga selgelt koosnes massirahutusel osalev rahvamass vene keelt kõnelevatest indiviididest (Värk, 2012, lk 165-166). Teisalt saab näiteks tuua situatsiooni, kus noored tulevad esimest korda vaatama Eesti jalgpallikoondise mängu ja on Eesti poolel. Jalgpallimängu ajal hõiskavad nad Eesti meeskonna poolt ja lehvitavad Eesti lipuga. Kui tekib konflikt jalgpallimängul on nad valmis võtma seisukoha Eesti jalgpallikoondise pooldajatega, ilma kaalumata mõtet, et rahutuses osalemine on ohtlik. Sündmuste najal neile meenub Eesti meeskonna poolt hõiskamine ja lippude lehvitamine, mis tekitab koheselt ühtsuse tunde teiste Eesti meeskonna pooldajatega.

Näide, miks on ohtlik hinnata rahvamassi ohtlikuks, ilma eristamata inimgrupe rahvamassis. Stott, C (2009, p. 10) uuringus leidis, et Inglismaal aset leidnud protest aastal 1993 Whitehall-is, mis eskaleerus konfliktiks rahvamassi ja politsei vahel, oli politsei poolse „ülemäärase“ jõu kasutamise tulemus. Ekspertide hinnangute kohaselt, rahvamass kelle suhtes politsei kasutas jõudu, ei kujutanud endas ohtu avaliku korrale. Juhtumit analüüsisid selgus, et politsei otsused põhinesid Le Bon massipsühholoogia põhimõtetel. Le Bon-i teooria käsitleb de-individualiseerimist, kuid agressiivse vaatenurgast. Ehk rahvamassi nähti automaatselt ohtlikuna ja alustati rahvamassi laiali ajamist. Politsei poolne ülemäärane jõu kasutamine meelitas meelevaldustele veelgi osalejaid, kes olid pigem huvitatud konfliktist politseiga, kui meelevaldusest. Sotsiaalse identiteedi mõiste järgi uued tulijad antud meelevaldusel, hakkasid mõjutama oma käitumise ja meelestatusega ka teisi eelnevaid viibijaid ja üleüldist rahvamassi meeleolu tunnetust. Arvestades neid asjaolusid, ajapikku muutuski tavaline meelevaldus maksustamise valdkonna suunas, massirahutuseks politsei ja rahvamassi vahel.

Rim Saab *et al.*, (2016, p. 529) ja Stott, C (2009, p. 10) nendivad, et ka planeeritud kogunemised ja rahulikud rahvamassid võivad muutuda agressiivseks. Rahvamasside kontekstis tuleb arvestada sellega, kas inimesed massis tunnetavad agressiivsuse tõhusust.

Tihti leidub situatsioone, kus rahvamassil on tekkinud lootusetu seisund, millest tulenevalt ei tunnetata, et neil oleks midagi kaotada. Oma staatuse parandamiseks muututakse vägivaldseks või otsustatakse, et kollektiivne õigusrikkumine on lahendus. Kollektiivne õigusrikkumiseks võib olla suunatud vägivald, vandaalitsemine või massirahutuse õhutamine. Sellises situatsioonis mängib rolli eelnev politseiline kokkupuude rahvamassiga. Oluline on, et rahvamassil oleks usaldus politsei suhtes ja politsei käitumisest peegelduks läbinähtavus.

Alapeatükis analüüsiti sotsiaalse identiteedi teooria võtmes, kuidas inimgrupe eristada. Inimgruppide eristamine on ülimalt oluline ja rahvamassi ühesena ohtlikuks hindamine on vastuoluline. Rahvamassi üheselt ohtlikuks hindamise tagajärjeks võib olla eskalatsiooni aset leidmine. Tuginedes teooriale on politseil oluline tuvastada psühholoogilised rahvamassid ja võimalusel eristada psühholoogilised rahvamassid füüsiliste rahvamassidest. Rahvamassis olevate inimgruppide sotsiaalse identiteedi hindamiseks tuleb lähtuda nende enda põhimõtetest ja vaadetest. Lisaks on vaja arvestada, miks inimesed on kogunenud. Kas kogunenud inimeste eesmärk on legaalne või illegaalne. Kogunenud inimestel tekib ühine sotsiaalne mälu, mille tuvastamine on oluline. Inimeste sotsiaalset identiteeti hinnates tuleb jääda objektiivseks ja arvestada asjaoluga, et politsei võib hinnata rahvamassi negatiivsemalt/ohtlikumaks kuna leiab aset vastandumine. Hinnates sotsiaalset identiteeti saab lähtuda ka teadmisest, et inimesed, kes kuuluvad ühte inimgruppi võivad otsida antud grupis füüsilist lähedust.

1.2.4 Taktikalised meetmed eskalatsiooni ennetamiseks

Antud alapeatükis käsitletakse taktikalisi meetmeid eskalatsiooni ennetamiseks. Elanike teavitamine ohtudest ja riskikäitumisest, ehk HOS § 10 järgi riskikommunikatsioon on tõhus meede ohuolukorra realiseerimise ennetamiseks, st massirahutuse eskalatsiooni ennetamist. Teavitamise korraldamine on loov ja ei ole selgelt piiritletud viisi, kuidas seda teha. Seda võib teha ennetuskampaania vahendusel, pideva kommunikatsiooni pidamise või arusaadavate juhiste edastamine ohuolukordades tegutsemiseks. Infokanalite valimine on samuti loov protsess, kus on võimalik kasutada massimeediat, sotsiaalmeediat, inimestega suhtlemist ja kõik võimalike muid lahendusi. Elanike teavitamist tuleb põimida antud töös käsitletud suhtlemise põhimõtetega. (Kaldoja, 2020, lk 17-20; Hädaolukorra seadus, 2017; Siseministeerium, 2015, lk 19, 38)

Massirahutuse eskalatsiooni aset leidmise kahtlusel on laialdaselt levinud politsei jõudude näitamine. Politsei jõudude näitamise eesmärk on heidutada rahvamassi meeolelu ja tekitada neile tunne, et õigusrikkumisega ja provotseerimisega leiab aset ka tagajärg. Politsei jõududeks siin kontekstis saab nimetada massiohje varustusega politseiametnike ja tehnikat. Massiohje varustuses politseiametnikud heidutab rahvamassi meeolelu oma välimusega ja distsipliiniga. Distsipliini alla kuuluvad erinevad riviliikumised ja meeskonnatöö, näiteks indiviidi kinnipidamine mis on teostatud kiirelt ja efektiivselt. Tehnika näitamiseks saab kasutada veekahurit. (Koor, 2015, lk 21-22) Lisaks saab kasutada tehnikat barrikaadidena või varjena. Kuid tehnika kasutamisel tuleb olla ettevaatlik, kuna võib vastaspoolte vahel tekitada suuremat vastandumist. Tehnika kasutamine võib tekitada represseriva tunde rahvamassile ja seetõttu tekitada politsei ja rahvamassi vahel konflikti. (ACPO, 2010, p. 105 – 108)

Le Bon-i teooria kohaselt tekib rahvamassis olevatel inimestel anonüümsuse tunnetus, mille tõttu nad tunnetavad puutumatus ja personaalse vastutuse kadumist. Le Bon-i kohaselt taoline anonüümsuse tunnetus levib rahvamassis kontrollimatult. (Le Bon, 1982) Politsei poolseks taktikaks on kujunenud ka avalik filmimine. Avaliku filmimise eesmärk on võtta rahvamassis olevatelt inimestelt anonüümsus. Samuti tagab avalik filmimine massirahutustel tulemuslikku menetluse. (Toots, 2012, lk 34)

Tuginedes praktikale ja heale tavale on arendatud meetod Inglismaa, mis samuti on kasutusel muudes riikides nagu Saksamaa. Meetodiks on politsei poolt külmutada olukord, juhul kui esinevad tunnused, et võib aset leida eskalatsioon. Olukorra külmutamine tähendab rahvamassi füüsilist piiramist kindlale territooriumile. Olukorda külmutades on oluline teavitada inimesi, mis põhjusel ja millisel eesmärgil antud meedet kasutatakse. Vahetult piirates rahvamassi jälgivad politseiametnikud isikuid ja hindavad kes on rahumeelsed ja kes on agressiivsed või ohtlikud. Isikud, kes on hinnatud rahumeelseteks tuleb esimesel võimalusel antud territooriumilt vabastada. Isikud, kes on hinnatud ohtlikeks tuleb vajadusel teostada kinnipidamine ja toimetama neid eraldatud asukohta. Meetodi idee on vähendada riski, et erivahendite või vahetu sunni rakendamisel ei saaks kannata kõrvalised isikud. Rahumeelsete isikute eemaldamine rahvamassist toimub ainult läbi dialoogi ilma füüsilist jõudu kasutamata. Antud meedet rakendades tuleb operatsiooni juhil koheselt ka töötada välja plaan, kuidas inimesi piiratud territooriumilt vabastada. Ideaalis tuleb vabastada isikuid ükshaaval ja erinevatesse kohtadesse. Kui operatsiooni väliselt leiab

aset eraldi massirahutus või eskalatsioon on kriitiline mitte vabastada inimesi otse antud sündmusesse. (ACPO, 2010, p. 110-111)

Taktikaliselt saab kaalutleda rahvamassi laiali ajamist või teisisõnu hajutamist. Rahvamassi hajutamist saab teostada erinevate tegevuste vahendusel. Seda saab teha veekahuriga, üksuste peale tormamisega, pisargaasi kasutamisega või muude loovate viisidega. Rahvamassi laiali hajutamise eesmärk on ennetada eskalatsiooni aset leidmist. Meetme rakendamisel tuleb politseil olla oluliselt kriitiline antud otsuse üle. Rahvamassi hajutades võib tekkida vajadus kasutada füüsilist jõudu, erivahendeid või muid meetmeid. Nagu eelnevalt teoorias analüüsitud, füüsilise jõu kasutamine võib tekitada omakorda konflikti eskalatsiooni rahvamassis. Hajutamise meetme rakendamine on vastava üksuse juhi otsus ja seetõttu tekib juhil kohustus ette näha füüsilise jõu kasutamise võimalikke riske. Juht peab ka analüüsima juhul kui stsenaariumeid (ACPO, 2010, p. 37, 78):

- Juhul kui inimesed vastavad meetmele vaenulikult;
- Juhul kui inimesed üritavad meedet vältida;
- Juhul kui meetme rakendamise tulemusel leiab aset eskalatsioon;
- Meetme rakendamisel kaasnevad riskid politseiametnikele.

2. EMPIIRILINE UURING MASSIOHJES KASUTATAVATE ESKALATSIOONI ENNETAMISMEETMETE KOHTA

Lõputöö raames viiakse läbi empiiriline uuring, mille eesmärk on välja selgitada massirahutuste eskalatsiooni ennetamisel kasutatavad meetmeid, analüüsida kasutatavaid meetmeid ja nende tõhusust. Analüüsi tulemusena tehakse järeldused ja soovitused Politsei- ja Piirivalveametile tõhusamaks massirahutuste eskalatsiooni ennetamiseks.

Käesoleva lõputöö raames on kasutatud kvalitatiivset uuringu meetodit. Kvalitatiivse uuringu tüübina on kasutatud Fenomenograafilist uuringut ja eesmärk on selgitada, kuidas subjektid tunnetavad ja mõistavad uuritavat teemat. (Laherand, 2008). Kvalitatiivne uurimismeetod on kogutud andmete sisuliseks mõistmiseks ja tõlgendamiseks efektiivne uurimismeetod. Uurimistöö uuring arvestab olukordi, tõlgendab kogutud andmeid praktilisel viisil, püüab teha isikute kogemust nähtavaks ja tõlgendab kogutud andmeid terviklikult (Õunapuu, 2012, lk 53). Osaliselt on võimalik eeldada, mis lõputöö uuringu tulemuseks tuleb, kuid intervjuude käigus avalduvad andmete vorm on ettenägematu. Lisaks nende andmete tõlgendamiseks on vaja paindliku ja praktilist lähenemist. (Neuman, 2011) Sisuliselt on võimatu läheneda antud lõputöö teemale erineva uurimismeetodiga, kuna avalduvate andmete arusaamiseks on vaja konteksti, sisulist arusaamist ja ainulaadset lähenemist igasugusele informatsioonile.

2.1 Andmekogumis- ja andmetöötlusmeetodid

Kvalitatiivse andmekogumisemeetodina teostatakse kasutatakse poolstruktureeritud ekspert intervjuud, mis viiakse läbi individuaalintervjuu vormis. Poolstruktureeritud intervjuu eesmärk on talletada ekspertide teadmised seoses massirahutuse eskalatsiooni ennetamise meetme rakendamise. Idee on tekitada arusaam, millisel määral on vajalik teha muudatusi Eestis massirahutuse eskalatsiooni ennetamises. Uuringu eesmärk oli välja selgitada, kas eesti politsei rakendab efektiivseid ennetusmeetmeid massirahutuse eskalatsiooni ennetamiseks. Selle väljaselgitamiseks intervjueriti eksperte erinevatest valdkondadest: Sisekaitseakadeemia eksperte, Politsei- ja Piirivalveametist endine läbirääkija, kiirreageerimis üksuse tippjuht ja kiirreageerimis üksuse eriettevalmistuse

ekspert. Uuringu valimi stiiliks on lumepallivalim valim, kuna uurija on intervjueeritavate valimisel kasutanud abinõuna eelnevalt intervjueeritud isikute käest saadud informatsiooni (Õunapuu, 2012).

Poolstruktureeritud intervjuu on tõhus meetod antud uuringuks, kuna varajasemalt pole ekspertide arvamust, seisukohta ja kogemust massirahutuste eskalatsiooni ennetusmeetmete võtmes talletatud. Poolstruktureeritud intervjuu on ka efektiivne, kuna ekspertide kogemus on erinev ja selletõttu on keeruline ennustada intervjuu kulgu. Eksperte antud valdkonnas ei ole suurel hulgal, seega ekspertide arvamus, hinnang ja kogemus on valdkonna arendamiseks absoluutselt pragmaatilised ja asjakohased. (Hirsijärvi *et al.*, 2005, lk 192-198)

Intervjuu eelis on paindlikkus, kogutud info mitmekülgsus ja kogutud info maht. Intervjuu problemaatiline külg on seotud intervjueeritava subjektiivsete tunnetustega: (Jacobsson *et al.*, 2013)

- Kuidas nad hindavad uuringu uurimisprobleemi ja võimalikku tulemit?
- Kas neil on vastuolusid uuringu käigus välja tulnud teoreetiliste teadmiste suhtes?
- Kuidas intervjuu on läbi viidud ja kas on „õnnestunud“? See loob intervjueeritavale negatiivse või siis positiivse meeoleolu.
- Intervjuu poolte sotsiaalsed staatused ja seal esinevad olulised erinevused.
- Intervjueeritav domineerib ja võtab intervjuu üle, mis seisneb selles et ta kahtlustab intervjuerija teadmistes ja vaadetes või teema aktuaalsuses.
- Kuidas tajub intervjueeritav esitatud küsimust?
- Inimlik eksimus intervjueeritava poolt.

Intervjuu on kvalitatiivse uurimistöö tüüpiline uurimismeetod. Intervjuu käik peaks toimuma ilma keskkonda manipuleerimata. Eesmärk on mõista sotsiaalseid nähtusi just nende loomulikes tingimustes. Meetodi käigus saadaks täpseid kirjeldusi inimeste arvamustest. (Õunapuu, 2012, lk 52-54) Intervjuude edukuse tagamiseks kasutab autor „*Doxastic interviewing*“ lähenemist. Selline intervjuu stiil tähendab, et intervjuerija peamiselt ei avalda oma arvamust, teadmisi või hinnangut intervjuu vältel. Intervjuerija jääb intervjuu vältel pigem neutraalseks, need põhimõtted on läbivalt ka Lembit Õunapuu raamatus (Õunapuu, 2012). See loob tingimused, kus intervjueeritav tunneb ennast võimalikult mugavalt, ilma et teda oleks vaidlustatud või nõ välja kutsutud. Intervjuerija

roll on talletada informatsiooni, tunnetada informatsioonis esinevaid nüansse ja tajuda informatsiooni sügavust. (Berner-Rodoreda *et al.*, 2018, p. 293-294)

Intervjuude küsimuste koostamisel tugineti püstitatud teooriale. Antud uuringus viidi läbi kaks testintervjuud. Testintervjuud viidi läbi Sisekaitseakadeemia ekspertidega. Testintervjuude andmeid kasutatakse analüüsis, kuna intervjuud kulgesid edukalt ja kogutud andmed on asjakohased. Osadele testintervjuu küsimustele ei osatud otseselt vastata ja küsimus tundus intervjuueeritavatele arusaamatu ja vajab selgitamist või konteksti (vaata tabel nr.1). Testintervjuude järgselt sõnastati 2 küsimust ümber. Kokku intervjuueeritavaid oli 5. Kõik intervjuueeritavad on erinevate asjakohaste valdkondade eksperdid.

Seoses COVID – 19 haiguse levikuga kehtestatud eriolukorraga on olnud intervjuude läbiviimine klassikalisel viisil takistatud ja seetõttu teostatud osaliselt tehnika vahendusel (Vabariigi valitsuse korraldus nr 76, eriolukorra väljakuulutamise Eesti Vabariigi haldusterritooriumil, 2020). Intervjuud teostati Skype ärirakenduse programmi vahendusel ja programmi siseselt salvestatud heli ja video. Samuti teostati intervjuud koosolekuna ja salvestatud telefoni I-phone programmiga „Voice memos“. Hiljem töödeldud heli- ja videofailid ümber helifailiks. Transkribeerimiseks kasutati veebipõhist kõnetuvastust. Transkribeerimisel kasutatud tehnoloogia ja mudelid on loodud TTÜ Küberneetika Instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia laboris. (Alumäe *et al.*, 2018)

Analüüsi tegemiseks tuleb kõigepealt andmed töödelda ning ette valmistada analüüsiks ja järeldusteks. Esimene etapp on andmete kontrollimine, mille käigus tuvastatakse, kas andmetes esineb vigu või puudusi. Antud töö raames esines transkribeerimisel kirjavigu kui ka tehnilisi vigu, mis seisnes selles, et tehnoloogia tuvastas helifailis esitatud sõnu valesti. Teine etapp on andmete täiendamine, mis hõlmas endas intervjuude küsimuste ümbersõnastamist. Kolmas ja viimane etapp on andmete korrastamine. Kolmanda etappi eesmärk on valmistada ette andmed analüüsiks ja järelduste tegemiseks. Kolmas etapp seisneb selles, et transkribeerimistesse viidi sisse suuremad vea parandused. Eesmärk on see, et andmetes ei esineks arusaamatusi. Lisaks teostati kogutud andmete põhjal kodeerimine. Kodeerimine on uuritava objektile kindla liigi, ehk teisisõnu koodi määramine. (Hirsijärv *et al.*, 2005, lk 209-212)

Andmete analüüsis kasutatakse antud töös suunatud sisuanalüüsi meetodit. Sisuanalüüs on üks põhilistest andmeanalüüsi meetoditest tekstide mõistmiseks. Sisuanalüüsi eesmärk on

arvestada andmete kontekstiga. Analüüsidest teksti ei piirduta ainult sõnatähenduse arvestamisega, vaid kategoriseeritakse teksti sisu ja alustatakse seejärel analüüsiga. Suunatud sisuanalüüsi meetod põhineb sellel, et uuritava objekti kohta on teoreetiline käsitlus, kuid see vajab täpsustamist. Seega kategoriseerides kogutud andmeid on koodide loomisel lähtunud juba olemasolevast teooriast. Sisuanalüüsi tulemusel saab luua omakorda uusi koode, kui andmeid ei saa allutada mõne eelneva koodi alla. (Laherand, 2008)

Mõistmaks milliseid meetmeid ja kui tõhusalt neid rakendatakse tuleb arvesse võtta käsitletud massipsühholoogia aspekte. Seega esimene kategooria ja kood on loodud eesmärgiga mõista, millised on ekspertide hoiakud antud valdkonnas. Esimene kategooria, mis teooria alusel määrati oli inimgrupi teke ja indiviidi käitumise muutus inimgrupis ja rahvamassis. Antud kategooria alla määrati veel 5 koodi. Koodideks on anonüümsus, emotsionaalsus, ratsionaalsus, grupivaim ja põhjused.

Massirahutuse eskalatsiooni ennetamise meetmeks on antud töös nimetatud veel ettevalmistus, treeningut ja planeerimist. Teoorias on väljatoodud, miks on politseiline treening oluline, praktilised nõuanded ja näited riskianalüüsist ning planeeringust Inglismaa näitel (Kaldoja, 2020, lk 15-17). Teooria põhjal on loodud planeerimise ja ettevalmistuse kategooria ja sinna alla kuuluvad koodid mudel, baastaseme õpe, vahetu sund.

Teoorias on toodud välja meetmed ja teadmised, mida meeles pidada rahvamassiga suhtlemisel. Käsitletavas töös on suur rõhk suhtlemisel (Kaldoja, 2020, lk 18-21). Mõistmaks kogutud andmeid suhtlemise meetme kohta on loodud suhtlemise kategooria ja selle juurde 3 koodi, milleks on info kogumine, eesmärk ja taktika.

Tagamaks, et politsei rakendab meetmeid õigete isikute suhtes on vaja mõista, mis on nende eesmärk. Mõistmaks ekspertide kogemust ja kuidas eristatakse rahvamassis olevaid indiviide ja inimgrupe on püstitatud teooria abil kood eristamine.

Tabel 1. Uurimisküsimuste, intervjuude küsimuste ja koodide põhjal loodud tabel. (autori koostatud)

Uurimisküsimused	Intervjuu küsimused	Loodud kategooriad ja koodid
Kuidas seletab kaasaegne teaduslik teooria massipsühholoogiat ja massirahutuste eskaleerumist?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kuidas teie arvates muutub inimese käitumine grupis ja rahvamassis? Põhjendage. 2. Millised sotsiaalsed ja psühholoogilised asjaolud võivad soodustada inimhulgast sidusa grupi tekke? 	<p>1. Kategooria: Inimgrupi teke ja indiviidi käitumise muutus inimgrupis, rahvamassis</p> <p>1. Kategooria koodid: Anonüümsus, emotsionaalsus, ratsionaalsus, grupivaim, põhjused.</p>
Millisel määral teeb Eesti politsei ennetustööd rahvamasside kogunemisel ja rahutuste eskaleerumisel	<ol style="list-style-type: none"> 3. Mis on massirahutuse ohuga sündmuse planeerimise mudel Eestis ja palun kirjeldage seda. 4. Milliseid teadmisi on vaja minimaalsel tasemel õpetada massiohjes igale politseinikule? Põhjendage antud teadmiste vajalikkust. 5. Milliseid vahetu sunni kasutamisele eelnevaid taktikaid õpetatakse ja milliseid treenitakse? 6. Millised ohud kaasnevad vahetu sunni kasutamisel? 7. Millal, kuidas ja mis eesmärgil tuleb rahvamassis olevate inimestega suhelda? 8. Kas ja kuidas on rahvamassis olevate inimestega suhtlemine planeeritud? 9. Milliseid vahendeid ja meetodeid kasutatakse rahvamassiga suhtlemisel? 	<p>2. Kategooria: Planeerimine, treening ja ettevalmistus.</p> <p>2. Kategooria koodid: Planeering, baastaseme õpe, vahetu sund.</p> <p>3. Kategooria: Suhtlemine.</p> <p>3. Kategooria koodid: Info kogumine, eesmärk, taktika.</p> <p>4.Kood: Eristamine.</p> <p>5. Kategooria: Taktikalised meetmed.</p> <p>5. Kategooria koodid: Reageerimine, eraldamine, polariseerumine.</p>

	<p>10. Millal, kuidas ja milleks eristatakse rahvamassis indiviide, gruppe?</p> <p>11. Millistest põhimõtetest on vaja lähtuda gruppide ja indiviidide eristamisel?</p> <p>12. Milliseid taktikalisi meetmeid saab kasutada massirahutuse eskalatsiooni ennetamiseks?</p>	
<p>Milliseid muudatusi on vaja teha ennetustöö tõhusamaks muutmiseks rahvamasside kogunemisel ja massirahutuste eskaleerumisel?</p>	<p>13. Milliseid muudatusi on vaja teha ennetustöö tõhusamaks muutmiseks massirahutuste eskalatsiooni ennetamisel?</p>	<p>6. Kood: Muudatused</p>

2.2 Uuringu tulemused ja analüüs

2.2.1 Inimgrupi teke ja indiviidi käitumise muutus inimgrupis ja rahvamassis

Intervjuudes väideti ülekaalukalt, et inimese käitumine inimgrupis ja rahvamassis muutub kõige rohkem anonüümsuse tunnetamise põhjusel. Sellepeale selgitati veel, et anonüümsus tekitab isikutel tunde, et neid ja nende tegusid ei ole võimalik tuvastada. Teisalt selgus, et emotsionaalsusel on väga oluline roll inimese käitumisel. Intervjuudes toodi välja, et olulist rolli mängib kogunenud inimestel olev eelnev informatsioon. Ekspertide sõnul, eelnev informatsioon mängib rolli kogunenud isikute meelestatustes. Massiohje ekspertide sõnul muutub inimese käitumine ebaratsionaalseks, mis seisneb selles, et inimesed ei tee otsuseid või tegusid, mida nad igapäeva elus teeksid.

Intervjuudes peegelduvate andmete põhjal on loodud eraldi kood, milleks on grupivaim. Grupivaim seisneb selles, et inimene hakkab otsima inimgruppi kuhu kuuluda ja seda tehes ta otsib põhjuseid. Intervjuudes toodi põhjuste juurde välja: perekond, tuttavad, sõbrad, välimus, ühine teema (ehk eesmärk, miks on kogunenud), ühised sümbolid. Arvestades

konteksti, kuidas kasutatakse grupivaimu sõna intervjuudes, võib seda samastuda sotsiaalse identiteeti terminiga (Kaldoja, 2020, lk 11). Inimgrupi tekkes toodi välja veel, et inimgrupi kohesiivsust mõjutavad erinevad tegurid. Mainiti, et kui inimgrupp vastandub kellelegi, tavaliselt politseile, siis inimgrupi sidusus tugevneb. Samuti tugevneb sidusus, kui tegemist on pereliikmetega või tekib emotsionaalsus ühise sündmuse tagajärjel. Tavaliselt saab massirahutuse kontekstis selleks ühiseks sündmuseks nimetada vahetu sunni, erivahendi või muu meetme sihtmärgiks langemine. Sidusus tugevneb ka sümbolite kasutamises. Sümboliks võib olla ühine laul, riietus, käemärgid, ühiselt spordimeeskonna toetamine.

Kiirreageerimis üksuse liige mainis, et „*Tavaliselt on kogunenud inimestel kindel eesmärk ja nad pooldavad ühist teemat (Siinkohal mõeldud jalgpalli fänne). Kuna nad pooldavad ühiseid teemasid, siis nad kuuluvadki ühte sotsiaalsesse gruppi. Ühine teema võib ka tekkida sündmuste käigus. Ja see ühine teema seobki neid inimesi. Inimesed tahavad alati ka vastanduda.*“

Analüüsid esimese kategooria koodides esinevaid andmeid, võib järeldada, et intervjuueeritavad eksperdid ja tippjuhid on teadlikud käsitletavas töös kasutatud teooriast või sellele sarnasele teooriast. Intervjuueeritavad ei kasutanud samu väljendeid, mis on antud töös, kuid esinenud andmete konteksti põhjal on järeldatud, et on teadlikud. Kuigi ekspertide sõnul nende teoreetilised teadmised põhinevad Saksamaal loodud süsteemist ja töös käsitletud teooria põhineb Inglismaal loodud süsteemist, siis teoreetilises aspektis neis vahet ei ole. (Kaldoja, 2020, lk 9–12) Pigem tulenevad erinevused mängu praktilistes korraldustes, mida põhjalikumalt selgitatakse analüüsi käigus.

2.2.2 Planeerimine, treening ja ettevalmistus

Intervjuudes selgus, et Eestis puudub selgelt määratletud juhend, mille alusel valmistutakse massirahutuse ohuga sündmuseks. Kiirreageerimis üksusel on kokkukutsumise skeem, mille alusel on tagatud kindlal perioodil, teatud hulgal üksuse valmidus. Massirahutuse ohuga sündmustel koostatakse üksuste siseselt graafiline tabel. Graafiline tabel on seotud üldiselt Regionaalse tugiüksuse (edaspidi RTÜ) ja kiirreageerimis üksuse siseselt. Graafilises tabelis on kirjas juhtimisskeem, üksuste ülesanded, töö territoorium, ressurss, graafik ja muud vajalikud ülesanded või rollid. Hetkel on ülesanded üksuste vaheliselt jaotatud ja ekspertide sõnul hetkel olev süsteem ja koostöö sujub väga hästi. Intervjuueeritavate sõnul ei nähta vajadust ega proportsiooni kindla juhendi välja töötamisel,

kuid leitakse et efektiivne planeerimine on väga oluline. Lisaks on üksuste siseselt kooskõlastatud, et näidisenä kasutatakse Saksamaa poolt väljatöötatud süsteemi. Mõned eksperdid mainisid ka dokumenti nimega ressursimahukate sündmuste planeerimine. Antud dokumendis on märgitud erinevad elemendid nagu juhtimine, side, ressursid, graafikud, varustus jne. Samuti kasutatakse varajasemate sündmuste mudeleid, mida kasutatakse rohkem näidistena kui alustena.

Planeerimisel, mida siinkohal liigitatakse mudeli koodi alla, toodi ka välja üldist ühiskonna tegevuse jälgimist. Mis tähendab, et jälgitakse, mis teemad tekitavad ühiskonnas kõneainet. Näitena toodi hetkel aktuaalse kõneaine, 23.04.2020 seisuga, kehtestatud eriolukord ja seetõttu jälgitakse eriolukorra tõttu kehtestatud reeglite vastu meelestatust ja hinnatakse võimalike sündmuste aset leidmist. Seda tehakse sotsiaalmeedia, massimeedia või politseiliste sündmuste põhjal, kuid lähenemine on loov ja võib avalduda igas vormis. Kiirreageerimis üksuse liige tõi välja, et „*Arvestatakse mida, arvestatakse sellega, mis on rahvamassi meelestatus, eesmärk, kes on eestvedaja, mis on tõenäosus, et võib eskaleeruda massirahutuseks. Arvestades eelnevalt nimetatud asju, planeeritakse ressursi vajadus, varustus, juhtimisskeem, sideskeem. Suuresti toimub see sündmusepõhiselt.*“

Ekspertid selgitavad ka, et eskalatsiooni ennetamiseks sekkutakse võimalikult kiirelt. Seega toodi näide, et koheselt teavitatakse inimesi keelatud kogunemistest. Juhul kui teavitused ei ole isikutele mõju avaldanud, siis edastatakse hoiatavaid sõnumeid. Planeerimise osas spetsiifiliselt toodi välja, et oleks planeeritud juhtimisskeem, eesmärk ja tegevus. Juhul kui nähakse vajadust territoorium puhastada rahvamassist või hajutada tuleb ennetada kuhu võib rahvamass edasi liikuda ja, mis ohud sellega kaasnevad.

Käsitatud teoorias selgus, et politseiline väljaõpe on väga oluline aspekt eskalatsiooni ennetamisel (Kaldoja, 2020, lk 14). Teoreetilise analüüsi tulemusel on selgunud, et politseilised otsused erinevatel tasanditel mängivad suurt rolli eskalatsiooni ennetamisel. Seega on intervjuueeritavatelt küsitatud, milliseid teadmisi on vaja õpetada massiohjes baastasemel. Kõikides intervjuudes toodi välja, et on oluline õpetada baastasemel üksuste koostööd (siinkohal mõeldud politseiametnike paari, jagu, rühma). Selle lisaks toodi välja varustuse korrektset kandmist, õigusliku regulatsiooni, erivahendite ja vahetu sunni rakendamist. Üksuste koostöö alla mainiti meeskonnatöö olulisust, taktikalisi võimalusi ja rivis liikumist. Sisekaitseakadeemia eksperdid mainisid, et on oluline treenida baastasemel korralduste andmist, mille eesmärk oleks isikutele anda võimalus vabatahtlikult korrariikkumisest loobuda, vajadusel kui korrariikkumisest ei loobuta rakendatakse vahetut

sundi. Ekspertide sõnul kliiniliselt ravis liikumine mõjub inimgrupile ja rahvamassile heidutavalt. Sisekaitseakadeemia eksperdi sõnul õpetavad nad baastasemel politseiametnikele, kui oluline on jälgida ühiskonnas toimuvat. Jälgides ühiskonnas toimuvat saame hinnata, millistel põhjustel võivad rahvamassid koguneda. Samuti läbi erinevate infokanalite on võimalik koguda teavet selle kohta, kes kogunevad, millal, kus jne. Läbi kogutud informatsiooni on võimalik järeldada rahvamassi meelestatust.

Teoreetilise analüüsi tulemusel selgus, et vahetu sunni kasutamine rahvamassi või inimgrupi suhtes võib tekitada eskalatsiooni (Kaldoja, 2020, lk 13). Seega intervjueeritavatel küsitud, millised ohud kaasnevad vahetu sunni kasutamisega. Kuna vahetu sund riivab tugevalt isikute põhiõigusi, on intervjueeritavatel küsitatud vahetu sunniga kaasnevaid ohte. Kõige olulisem on vahetu sunni eest hoiatamine ja isikute teavitamine korrarikkumisest. Isikute teavitamine korrarikkumisest ja hoiatamine vahetu sunni eest peaksid mõjutama teda korrarikkumisest loobuma vabatahtlikult. Kõik intervjueeritavad tõid välja, et vahetu sunni kasutamine peab olema väga põhjalikult mõtestatud ja otstarbeline. „*Isiku kinnipidamine peab olema väga hästi planeeritud ja läbi mõeldud. See ei saa olla mõne politseiametniku tahe või initsiatiiv. Tihtipeale on taktikaliselt vaja oodata, et tabada õige hetk millal kinnipidada kedagi. Nurjunud kinnipidamine võib eskalatsioonile juurde aidata.*“ Massirahutuse aspektis ja ka üldiselt on vahetu sunni kasutamine oma loomult meede, millega võivad kaasneda tagajärjed, mida ette ei nähta. Nendeks võivad olla eskalatsioon, vigastuste tekkimine, kõrvaliste isikute sattumine vahetu sunni ohvriks, ametnike ohtu sattumine, vastandumine. Kiirreageerimis üksuste intervjuudes toodi välja, et vahetu sunni kasutamine peab olema kiire, kontrollitud ja efektiivne, kuna siis vahetu sund mõjub isikutele ja teistele heidutavalt. Samuti toodi välja, et nende üksustes käib massirahutuse käigus kinnipidamised läbi üksuse juhi korralduse. Sisekaitseakadeemia eksperdi sõnul „*rakendades erivahendeid või vahetut sundi peab politseiametnik olema valmis koheselt abi pakkuma meetmele allutatud isikule.*“

Teise kategooria koodides esitatud andmete põhjal selgub, et tippjuhtide ja ekspertide arvamusel kindlat planeerimise mudelit ei ole vaja. Kuid teoorias on väljatoodud fakt, et kõige rohkem massirahutusi leiab aset spontaansete rahvamasside kogunemiste puhul (Kaldoja, 2020, lk 14). Tähendab, et kui leiab aset massirahutus, mis eskaleerus politsei efektiivse reageerimise jaoks liiga kiirelt, puudub politseil plaan sündmuse lahendamiseks või vähemalt plaan, mis tagaks efektiivse strateegia või lähenemise sündmusele. Siinkohal

on mõeldud plaani all pigem käitumisjuhiseid ja strateegiad, kuna spontaansete sündmusteks ei ole võimalik sündmuse põhiselt valmistuda. (Kaldoja, 2020, lk 26)

Teoorias väljatoodud dünaamilise riskianalüüsi meedet saab tõlgendada kogutud andmetes kui ühiskonnas toimuva jälgimist. Selline tegevus on loov ja käib ajas kaasa. Ekspertide sõnul võimalikeks info allikateks on palju viise: sotsiaalmeedia, massimeedia, politseiliste sündmuste jälgimine jne. (Kaldoja, 2020, 16-17) Analüüsides vahetu sunni koodi all esinevaid andmeid, saab järeldada, et tippjuhid ja eksperdid on teadlikud kõikidest vajalikest asjaoludest, mida on vaja teada vahetu sunni rakendamisel massirahutuse aspektis. Teoorias on selgitatud, et vahetu sunni kasutamine peab olema otstarbeline ja vajalik. Vahetu sunni kasutamine võib tekitada eskalatsiooni. (Kaldoja, 2020, lk 10,15,20) Ekspertid lisasid veel juurde praktilisi teadmisi, mis on olulised vahetu sunni rakendamisel ja millised on vahetu sunni taktikad.

2.2.3 Suhtlemine

Sisekaitseakadeemia ekspert tõi välja, et „*suhtlemine peab olema alati sõbralik*“ ja sellel on palju erinevaid eesmärke. Üks eesmärkidest on info kogumine. Antud infoga saab politsei hinnata, miks antud inimesed on kogunenud ja mida tahavad oma kohalolekuga väljendada. Teisisõnu, mis on nende eesmärgid ja nõudmised. Samuti selgitati, et suhtlemise eesmärk on ka rahvamassi teavitamine korrariikkumisest ja vajadusel ka hoiatamine. Kiirreageerimis üksuse liige nentis, et „*Suhtlemine peab toimuma koguaeg ja suhtlemine võib ka olla teavitamine või hoiatamine*“. Hoiatuste andmine peab olema selgesõnaline ja peab olema tagatud selle tulemuslik. Hoiatamine peab olema järjepidev ja kui sellele ei järgne korrariikkumisest loobumine tuleb sellele reageerida. Lõputult hoiatuste jagamisele tunnetab rahvamass, et politsei ei julge reageerida, mis omakorda tõstab rahvamassi julgust.

Suhtlemiseks kasutatakse erinevaid tehnilisi vahendeid, näiteks võimendid, ruuporeid, tabloosid või eriseadet. Siinkohal on eriseadmeks nimetatud intervjuudes kirjeldatud võimendit, mida kasutab kiirreageerimis üksus. Võimendi on kaasaskantav ja seda kasutab kindlaks määratud isik. Eksperti sõnul on kiirreageerimis üksuses olemas valmis kirjutatud sõnumid, mida tuleb rahvamassidele edastada tehniliste seadmete vahendusel. Need sõnumid on koostatud läbirääkijate poolt. Kuid intervjuus tuli välja, et kiirreageerimis üksuses puudub kindel isik, kes seda teeks. Samuti on tihti vaja suhelda rahvamassiga vabas

vormis ja selleks ei ole kindlaks määratud isikut. Eksperdi sõnul peaks see isik olema välja koolitatud ja vajab eriteadmisi. Mainiti ka, et antud isikul peaks olema julgust, stressirikkas keskkonnas, esineda suure rahvamassi ees. Ebakindluse tõttu võib antud ülesanne olla ebaefektiivne. Samuti tõid kiirreageerimis üksuse tippjuhid välja, et rahvamassiga suheldes tuleb olla ettevaatlik, kuna võib juhatada situatsioonidesse, kus leiab aset konflikt.

Taktikaliselt on suhtlemine korraldatud läbirääkijate vahendusel. Läbirääkijate eesmärk on saavutada kontakt koosoleku korrapidajaga korrakaitseaduse mõistes (Korrakaitseadus, 2011). Läbirääkijate taktika on saavutada korrapidajatega kokkulepped. Läbirääkimistel üritatakse mõjutada korrapidajat selliselt, et alustaks ise konflikti olukorra või korrariikkumiste lahendamisega. Korrapidajad on tavaliselt ka teinud lepingu turvafirmadega, mis omakorda aitab tekitada läbirääkijatel situatsiooni, kus turvafirma on kohustatud konflikti olukorda lahendama. Taktikaliselt kasutatakse ära kokkuleppeid, mille murdmisel hoiatatakse korrapidajaid võimalike meetmete rakendamise eest või isegi koosoleku tühistamiseni. Läbivalt kõikides intervjuudes selgitati, et suhtlemise eesmärk on mõjutada isikuid vabatahtlikult korrariikkumistest loobuma.

Kogutud andmete ja teoreetilise analüüsi põhjal saab väita, et intervjuueeritud tippjuhid ja eksperdid rakendavad suhtlemise meetet sarnaselt teooriale väljatoodule (Kaldoja, 2020, lk 18-21). Samuti tuli välja, et suhtlemine on planeeritud, kuid mitte täielikult. Kiirreageerimis üksuses on vajadus ametniku järgi, kes suhtleks rahvamassiga vabas vormis ja kes on osav esineja. Inglismaa strateegia põhjal on üks põhilisi suhtlemise eesmärke inimestele politsei läbipaistvuse näitamine (Kaldoja, 2020, lk 17-18). Kogutud andmete põhjal saab väita, et suhtlemisel Eesti eksperdid ei kasuta tagamõteteta lähenemist või siis läbipaistvuse näitamist. Suhtlemise all pigem mõistetakse rahvamassi teavitamist korrariikkumisest või reeglitest, sõnumite andmist, hoiatuste kohaldamist, mille kõige eesmärk on isikute mõjutamine korrariikkumisest vabatahtlikult loobumiseks. Vaieldav on kas eksperdid ja üksused peavad tagamõteteta lähenemist vajalikuks, kuid kogutud andmete põhjal ei ole võimalik taolist väidet kontrollida. Siinkohal peegeldub ekspertide ja tippjuhtide suhtlemise strateegia, mille eesmärk on mõjutada rahvamasse käituma seadusekuulekalt. Samuti võib siin peegelduda riikide eripärad. (Kaldoja, 2020, lk 6)

2.2.4 Eristamine

Kiirreageerimis üksustes on kasutusel Saksamaal loodud süsteem, mille kohaselt jaotatakse rahvamassis olevad isikud 3 kategooriasse. Need kategooriad on alfa, bravo ja charlie. *„Kategooriaid on liigitatud kolmeks. Nendest kõige väiksem osa on siis need nõ aktivaatorid või teisisõnu õhutajad, nende osakaal on tavaliselt umbes 10%. Nemad on kõige aktiivsemad ja nemad ässitavad teisi. Teine kategooria koosneb kaasaminejatest. Nemad on need, kes üldiselt ei ole väga aktiivsed, kuid võimalusel lähevad õhutajatega kaasa. Kolmas ja kõige suurem kategooria koosneb rahumeelsetest inimestest“.*

Neid kategooriad võib tõlgendada kui psühholoogilise või füüsilise rahvamassina (Kaldoja, 2020, lk 20). Alfa kategooriasse kuuluvad isikud, kes on kogunenud legaalsel eesmärgil ja on rahumeelsed. Bravo kategooriasse kuuluvad isikud, kes on kogunenud samuti legaalsel eesmärgil, kui soodsate tingimuste ilmumisel võivad alustada õigusrikkumiste toimepanemisega. Charlie kategooriasse kuuluvad isikud, kes on kogunenud eesmärgiga panna toime õigusrikkumisi. Tavaliselt massirahutuse aspektis on selleks vandaalitsemine, vägivaldsus või rahutuse õhutamine. Nende inimgruppide eristamiseks üldiselt jälgitakse inimeste käitumist. Kiirreageerijate üksuse liige sõnade kohaselt *„üldiselt indiviidid paistavad silma kuidagi. See võib olla käitumise, sümbolika või muude tunnuste järgi“.* Paralleelselt käitumisele jälgitakse ka erinevaid sümboleid, mis esinevad. Antud sümboleid saab ka tõlgendada kui sotsiaalset mälu või sotsiaalse identiteedi mõistena (Kaldoja, 2020, lk 22). Nendeks sümboliteks võivad olla käemärgid, riietus, tätoveeringud, kuuluvus, esemed jne.

Kuigi intervjuudes kogutud andmed põhinevad Saksamaa mudeli alusel, saab teoreetiliselt siinkohal võrdsustada seda sotsiaalse identiteedi mudeliga. (Kaldoja, 2020, lk 21-24). Kogutud andmete põhjal võib väita, et ametnikud üldiselt kasutavad teoreetilisi teadmisi. Kuid kogutud andmete ja teooria analüüsi tulemusel selgus probleem. Saksamaa teooria puhul kui on inimhulk, kes on määratletud Charlie, Bravo või Alfa kategooriasse, siis Sotsiaalse identiteedi mudeli põhjal, alati ei ole määratletud isikud just vastavas inimhulgas. Teisisõnu Charlie kategoorias võib olla tegelikkuses Alfa kategooriaga indiviide, Bravo kategoorias võib olla Charlie indiviide jne. Siinkohal võibki tekkida olukord, kus meetmeid rakendades satuvad sihtgrupiks indiviidid, kes ei kujuta endas ohtu. (Kaldoja, 2020, lk 21-22) Lisaks ametnike teadmistele on võimalik rakendada põhimõtet, et isikud kes tunnetavad ennast ühte inimgruppi, või Saksamaa süsteemi kohaselt ühte kategooriasse, otsivad füüsilist lähedust ja vastandumise puhul distantsi.

2.2.5 Taktikalised meetmed

Kood taktikalised meetmed on loodud selgitamaks, miks ja milliseid taktikaid massirahutuste eskalatsiooni ennetamiseks rakendatakse. Kõikide intervjuude vältel selgus, et keskne taktika on ennetada eskalatsiooni võimalikult pehmete meetmetega, ehk eesmärk on isikuid mõjutada vabatahtlikult õigusrikkumisest loobuma, eriettevalmistuse eksperdi sõnade järgi „heidutama indiviide õigusrikkumisest loobuma“. Esmaste taktikaliste meetmetena näidatakse rahvamassile politseiametnike, teisisõnu näidatakse jõudu. Läbivalt mainiti, et jõu näitamisel tuleb olla ettevaatlik, sest väga raske on ennetada, milline on rahvamassi reaktsioon meetmele. Alati käib käsikäes jõu näitamisega mõte, millises koguses seda teha. Kas rahvamassile näidatakse politseiametnike paari, jagu või isegi täisvarustuses rühma.

Kiirreageerimis üksuse liige meenutab situatsiooni: „Rääkides jalgpallimatšidest, siis on olnud juhtum, kus muust riigist tulnud fännid ongi tulnud eesmärgiga probleeme tekitama. Need fännid olid kaasa võtnud hambakaitsmed ja spetsiaalsed kindad. Selliste individidega ei olnud võimalik üldse suhelda ja ei allunud meie korraldustele. Antud situatsioonis võtsimegi taktika paigutada täisvarustused meeskonnaliikmed antud inimgruppide lähedusse, eesmärgiga näidata neile politseijõude ja blokeerida rongkäigu teekonda.“

Lisaks politseijõududele saab ka rahvamassile näidata tehnikat. Sellena on varajasemalt ära kasutatud veekahurit või vanglateenistuse tuletõrje masinat. (Kaldoja, 2020, lk 24) Ekspertide sõnul peab jõudude näitamine ja võimekuse tõstmine järk-järgult kasvav. Taktikaliselt kasutatakse ka ära teavitamist ja hoiatamist, kuid neid meetmeid on juba eelnevates alapeatükides analüüsitud.

Kui politseijõudude näitamise tulemusel ei ole eskalatsiooni aset leidmise oht maandatud, saab järgnevalt rakendada territooriumi külmutamist. Külmutamise taktika on piirata psühholoogiline rahvamass territooriumile ja takistada kõrvaliste isikute ligipääsu antud territooriumile. Teiste isikute takistamise eesmärk on ennetada olukorda, kus võimalikud möödudajad, jäädvustajad ja pealtnägijad ei seguneks rahvamassiga, teisisõnu et „kõrvalised isikud ei polariseeruks“¹. Eesmärk on vähendada eskalatsiooni mastaapsust ja ohtu, kus meetmete rakendamisel satuvad ohvriteks kõrvalised isikud. Territooriumi külmutamisel on oluline teavitada rahvamassi meetme kohaldamise põhjusest ja anda järkevaid

käitumisjuhiseid. Kui territoorium on külmutatud alustatakse koheselt isikute vabastamisega. Edastatakse antud rahvamassile sõnumid, millega üritatakse mõjutada rahumeelselt territooriumilt ja selle lähedusest isikuid lahkuma. (Kaldoja, 2020, lk 23-24) Üks ekspertidest tõi välja, et üleüldiselt on vaja isikute ligipääsu territooriumile takistada, juhul kui ilmnevad eskalatsioonile viitavad tunnused. Enamustes intervjuudes selgitati ka, et rahvamassi filmimine on väga tõhus meede, kuidas ennetada eskalatsiooni. Ekspertidid põhjendasid seda sellega, et filmimine võtab isikutelt ära anonüümsuse tunde ja mõjutab neid õiguskäitumisele. Kiirreageerimises üksuses on antud filmimine määratud kindlate isikute ülesanneteks. „*Avalikul filmimisel on kaks suuremat otstarvet. Esiteks on see, et filmimine võtab indiviididelt anonüümsuse tunnetuse ära, see mõjub distsiplineerivalt. Teine suurem eesmärk on tõendada ära toimepandud süüteo. Lisaks on hea külg sellel, et hiljem saab analüüsida oma tööd.*“

Andmetest peegeldub, et eksperdid ja tippjuhid kasutavad mitmeid erinevaid taktikaid ja kohaldavad neid taktikaid efektiivselt. Teatud ülesannete, nagu filmimine ja teavitamine, on määratud kindel isik. Lisati juurde põhimõtte, et kõik võimalikud isikud, kes ei ole sündmustega seotud ja on pealtnägijad tuleb võimalusel eraldada täielikult nendest, kes kujutavad endas ohtu. (Kaldoja, 2020, lk 23-24)

2.2.6 Ettepanekud muudatusteks

Üldiselt pole intervjueritavatel selgeid ettepanekuid muudatusteks, kuid siiski tuuakse välja mõningad märkused. Ekspertide sõnul on politsei keerulises situatsioonis, mis seisneb selles, et massirahutusi pole pikemat aega olnud ja seetõttu on langenud uinuvasse faasi. Teadmine, et massirahutusi pole pikalt toimunud on tegelikkuses ainult positiivne, kuid selle võrra on üksuste praktika ja teadmised madalamad. Hüpoteetiliselt saab väita, et üksused on teinud edukat tööd eskalatsioonide ennetamistel, kuid jõuame tagasi algusesse. Toots, T töös selgus, et on aset leidnud massirahutusi, mida oleks teoreetilise teadmiste rakendamisel võimalik ennetada. Eriti ohtlik on see juhtimistasandil. Juhtimistasand on see, kes langetab otsuseid suuremate sündmuse lahendamisel, seetõttu nende teadmised peavad olema kõige tugevamad. Kuid sisuliselt on Eesti sisene praktika nõrk suuremate sündmuste lahendamisel. Siinkohal ei ole mõeldud välismaal saadud praktikat, kuna see hulk ametnike on väike võrreldes terve ametkonnaga. Lisaks eelneva väitega ei seata kahtluse alla üksuste võimekust vaid pigem hinnatakse reaalse töökogemuse puudumist suuremate massiohje

sündmuste lahendamises. Reaalse praktika puudumise aitab kompenseerida, kuid mitte täielikult, erinevad harjutused. Rakendades raamharjutusi, saab kontrollida juhtide või eesrindede üksuste valmisolekut ja teadmisi kindlate ülesannete lahendamisel. Samuti on soovitatav korraldada täisharjutusi teatud perioodiga, mis siis hõlmab terve massirahutuse sündmuse lahendamist. (Kaldoja, 2020, lk 13)

Analüüsi käigus selgus, et eksperdid ei näe vajadust kindla planeeringu järgi. Kuid teoorias on selgunud, et kõige rohkem leiab aset massirahutuse spontaansete rahvamasside kogunemistel. Seega kindel planeering annab politseile raamistikku, millega reageerida sündmustele, mida ei olnud võimalik ette näha. Kindel planeering siinkohal tähendab käitumisjuhiseid ja strateegiaid. Teoorias on väljatoodud Inglismaa dokument ACPO, milles paika pandud juhtimisstrateegia, käitumisjuhised juhtimistasanditele ja lisatud ka juhtumiuuringuid kui ka praktilised soovitused. Seega juhul, kui leiab aset massirahutus mida ei olnud võimalik ette näha, siis on juba juhtimistasanditel olemas kindel raamistik mille järgi käituda. See aitab veel minimaliseerida võimalikku olukorda, kus tippjuhtide otsused on ebaadekvaatsed. (Kaldoja, 2020, lk 15-17) Lisaks selgus analüüsi tulemusel, et Politsei- ja Piirivalveameti eksperdid ei näe vajadust koolitada baastaseme õppes rahvamasside eripärasusi süvitsi. Viimane väide võib olla eksitav, kuna küsimuse sõnastus ja esitamise viis võis tekitada ekspertides tunde, mis eksitas neid valesti arusaama küsimuse ideest. Samuti võis aset leida puhas inimlik eksitus, kus eksperdid ei esitanud andmeid sellisel viisil, kuidas küsimusele oli vastust oodatud (Kaldoja, 2020, lk 28)

Analüüsi tulemusel selgus, et eksperdid ei kasuta spetsiifilisi teadmisi inimgruppide eristamiseks. Eksperdid eristavad indiviide Saksamaa mudeli järgi, mille kohaselt määratakse individid kolme kategooriasse. Tuginedes teooriale tuleb individide kategooriatesse määratledes olema ülimalt kriitiline. Määratledes kategooriad peame lähtuma individuaalide põhiselt ja mitte üldistama inimhulkasi ühte kategooriasse. Sellega välditakse olukorda, kus kategooriasse satub vale isik ja tekib oht, et satub erivahendite, vahetu sunni või muu meetme ohvriks. Teoorias selgus ka, et individid, kes füüsiliselt viibivad lähestikku võivad kuuluda ühte inimgruppi ja vastupidi vastandumisel otsida distantsi. Seega kui on tuvastatud individ, kes kuulub psühholoogilisse inimgruppi, siis tema lähedusest võib otsida ka teisi isikut, kes kuuluvad temaga ühte inimgruppi. Samas inimgruppide eristamisel hindame vastanduvaid inimgruppe tahtmata negatiivselt. Seega tuleb oma otsuseid kriitiliselt analüüsida. (Kaldoja, 2020, lk 20-24)

KOKKUVÕTE

Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada milliseid massirahutuse ennetusmeetmeid rakendab Eesti politsei, kuidas mõistetakse antud meetmeid ja esitada ettepanekuid antud meetmete tõhusamaks muutmiseks.

Leidmaks lahendus uurimisprobleemile on püstitatud kolm uurimisülesannet. Esimeseks on analüüsida teoreetilist massipsühholoogia olemusest ja massirahutuste eskaleerumisest.

Uuringu tulemusena jõuti järeldusele, et laialdaselt on levinud maailmas Le Bon-i teooria, kuid seda teooriat on täiendatud ja parandatud sotsiaalse identiteedi mudeliga. Le Bon-i teooria probleem seisnes selles, et määratakse indiviidid inimgruppidesse ilma hindamata, mis on reaalne inimese eesmärk. Teisalt väidetakse, et rahvamass koosneb inimestest, kes võivad käituda raevukalt ja vägivaldselt. Sotsiaalse identiteedi mudel, mille kohaselt indiviidi käitumine muutub vastavalt sellele millises inimgrupis nad on, täiendab Le Bon-i teooriat.

Teiseks uurimisülesandeks on analüüsida Eesti politseis kasutatavaid ennetusmeetmeid massirahutuste eskalatsiooni ennetamisel.

Uuringu käigus selgus, et Eestis on dokumendid, mis reguleerivad massirahutuse sündmuse juhtimisstruktuure ja reageerimisvõimekust. Kuid antud dokumentides puuduvad käitumisjuhised ja strateegiad. Käitumisjuhiste ja strateegiate olemasolu tagab efektiivsema reageerimise spontaansete massirahutuste tekkimisel. Eeskujuna on välja toodud ACPO käsiraamat, mis on koostatud Inglismaal massirahutuste ennetamise eesmärgiga. Kiirreageerimis üksuse ekspertide sõnul on üksuses vajadus liikme järgi, kes annaks käsklusi läbi eriseadmete, võimendite ja megafoni ning samuti, kes viiks läbi suhtlust inimgruppide ja rahvamassidega vabas vormis.

Politseilise väljaõppe osas on rõhutatud, et Eesti on uinavas faasis, kus pole pikalt leidnud aset massirahutusi. Seetõttu on alust arvata, et politsei kogemused ja teadmised on kannatada saanud. Seega on pakutud soovitused viia läbi raamharjutusi, millega kontrollida erinevate tasandite võimekust ja valmisolekut kindlas sündmuse etapis. Samuti soovitatakse läbi viia täisharjutusi, kus üksused lahendavad massirahutusi tervikuna.

Eestis lähtutakse indiviidide eristamisel Saksamaa teoorial. Inglismaa teooria kohaselt on indiviidide kategoriseerimine vajalik meede, kuid tuleb olla tähelepanelik mitte

kategoriseerida inimgrupe tervikuna. Antud meedet tuleb rakendada individuaali põhiselt, kuna vastasel juhul satuvad valed isikud kategooriatesse ja seetõttu võivad sattud erivahendi, vahetu sunni või muu meetme ohvriks. Samuti selgus, et kategoriseerides indiviide võib lähtuda teadmised, et ühte inimgruppi kuuluvad isikud võivad otsida grupi siseselt füüsilist lähedust.

Kolmandaks uurimisülesandeks on luua ettepanekud Politsei- ja Piirivalveametile massirahutuste ennetustöö tõhusamaks muutmiseks.

Uuringu tulemusena jõuti järeldusele, et Politsei- ja Piirivalveamet kasutab massirahutuse eskalatsiooni ennetusmeetmeid efektiivselt, kuid vajavad osaliselt täiendamist. Soovitus on välja töötada dokument massirahutuse ennetamise suunitlusega, kus on toodud välja juhtimistasanditele käitumisjuhised ja strateegiad. Samuti on soovituslik dokumenti lisada parimad praktikad ja eelnevate sündmuste õppetunnid. Uuringus on soovitatud läbi viia üksustele raam- ja täisharjutusi, et kontrollida ja täiendada üksuste valmisolekut ja võimekust. Lisaks selgus, et indiviidide eristamisel tuleb lähtuda indiviidi põhiselt ja mitte üldistada inimgrupe. Inimgruppide üldistamine võib tekitada olukorra, kus erivahendite, vahetu sunni ja muude meetmete ohvriteks satuvad kõrvalised isikud.

SUMMARY

The aim of the thesis is to find out what kind of riot escalation prevention measures does Estonian police implement, how do they understand these measures and give advice on making these measures more effective.

To find solution to the thesis problem there are made three research tasks. First is to analyze theoretic background of mass psychology and riot escalation.

In the task conclusion was reached, that widely is spread Le Bon theory, but the theory is corrected by social identity model. The problem in Le Bon theory is that individuals are categorized by not judging them by their real purpose. Secondly it is stated that crowds are made of individuals who can be aggressive and fierce. According to social identity model individual's behavior changes correspondingly to human group that they are in and it corrects Le Bon theory.

Secondly the research task is to analyze measures used to prevent riot escalation in Estonian police.

Conclusion to the task is that in Estonia there are documents that regulate command level and unit adeptness in riot event. But in these documents are missing strategy and code of conduct points. Strategy and code of conduct points assure effective reaction to spontaneous riot. For good example there has been brought up ACPO handbook, which the goal of the handbook is to prevent riots. According to experts in quick reaction force unit there is a demand for a individual who will give out commands trough special equipment, megaphone or speaker and also who will arrange and carry out communication with human groups or crowds.

In the police training there emphasized that Estonia is in hibernation, because for a long period of time there has not been a riot. For that there is a reason to believe that police practice and knowledge has suffered. That's why there are recommended to do partial exercises which to test different command level adeptness and readiness in a specific phase. Also, there is recommended to do full exercises in which the structures solve the riot event as a body.

In Estonia they use Germany theory in categorizing individuals. According to English theory categorizing individuals is important measure but must be conducted carefully not

to categorize the human group as a whole. This measure must be conducted on individual level, otherwise wrong individuals might be categorized to wrong group and thus when using force, special equipment or other measures wrong individuals can be subjected. Also in conclusion when categorizing individuals it is possible to rely on fact that people who belong to same group look for physical closeness.

Thirdly the research task is to give advice to Police and Border Guard Board to make more effectively implement riot prevention measures.

Conclusion to the research, Police and Border Guard Board implements riot prevention measures effectively but further need improvement. It is recommended to compile a document in riot prevention work where there are strategies and code of conduct for the commander level. Also, it is recommended to add to the document best practices and debrief of the previous events. In conclusion it is recommended to do partial and full exercises to test the unit readiness and adeptness. What also emerged was that when categorizing individuals, you must do it individually not for whole group. Generalizing human groups can lead to a situation where third persons end up as targets to special equipment, physical force or other measures.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

- Abram, W. & Conrad, H., 2003. *Politseitaktika IV. Harjutuste ettevalmistamine ja korraldamine. Koduülesannete koostamine*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- ACPO., 2010. *Manual of guidance on keeping the peace*. London: NPIA on behalf of Association of Chief Police Officers and ACPO in Scotland.
- Alumäe, T., Tilk, O. & Asadullah., 2018. *Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech*. Baltic HLT.
- Anon., 2011. *Her Majesty's Inspectorate of Constabulary (HMIC)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.justiceinspectors.gov.uk/hmicfrs/publications/policing-public-order/>. [Kasutatud 05.01. 2020]
- Berner-Rodoreda, A., Bärnighausen, T., Kennedy, C., Brinkmann, S., Sarker, M., Wikler, D. & McMahon, S. A., 2018. *From Doxastic to Epistemic: A Typology and Critique of Qualitative Interview Styles. Qualitative Inquiry*. <https://doi.org/10.1177/1077800418810724>
- Challenger, R., Clegg, C W. & Robinson, M. A., 2009b. *Supporting Evidence*. In Leigh, M. (Ed.), *Understanding Crowd Behaviors*. Crown.
- Drury J., Carter H., Cocking C., Ntontis E., Tekin Guven S. & Amlôt Richard., 2019. *Facilitating Collective Psychosocial Resilience in the Public in Emergencies: Twelve Recommendations Based on the Social Identity Approach*. *Front. Public Health*
- Drury, J. & Reicher, S., 2000. *Collective action and psychological change: The emergence of new social identities*. *British Journal of Social Psychology*, 39, 579–604.
- Eriolukorra väljakuulutamise Eesti Vabariigi haldusterritooriumil* (2020) RT III, 13.03.2020, 1.
- Gorringe, H., Stott, C. & Rosie, M., 2012. *Dialogue Police, Decision Making, and the Management of Public Order During Protest Crowd Events*. *Journal of Investigative Psychology & Offender Profiling*, 9(2), pp. 111–125.
- Hirsijärv, S., Remes, P. & Sajavaara, P., 2007. *Uuri ja kirjuta*. Medicina, Tallinn.
- Hohl, K., Forthcoming, 2011. *The role of the mass media in public trust in the police*. In: *Public Trust and Police Legitimacy*. London: Routledge.

Hädaolukorra seadus (2017) RT I, 22.05.2018, 6.

Ives, B. & Lewis, J. S., 2019. *From Rallies to Riots: Why Some Protests Become Violent*. Journal of Conflict Resolution. <https://doi.org/10.1177/0022002719887491>

Jacobsson, K. & Åkerström, M., 2013. *Interviewees with an agenda: learning from a 'failed' interview*. Qualitative Research, 13(6), 717–734. <https://doi.org/10.1177/1468794112465631>

Koor, R., 2015. *Eesti politsei masside ohjamise taktika jalgpallimängudel*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Korralduseseadus (2011) RT I, 13.03.2019, 95

Kroon, M., Kreveld, D. & Rabbie, J., 1991. *Police intervention in riots: The role of accountability and group norms. A field experiment*. Journal of Community & Applied Social Psychology.

Laherand, M. L., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn

Le Bon, G., 1982. *The Crowd. A Study of the Popular Mind*. Atlanta, Georgia: Cherokee Publishing Company.

Loetelu sündmustest, mis võivad põhjustada hädaolukorra ja mille kohta koostatakse riskianalüüs, ning hädaolukorra riskianalüüsi koostamist juhtivad asutused (2017) RT I, 28.06.2017, 33.

Marker, s., 2018. *Status Change Model of Interethnic Riots*. Spearfish, Black Hills State University. <https://doi.org/10.3390/soc8040110>

McPhail, C., 1991. *The Myth of the Madding Crowd*. New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315133270>

Neuman, W. L., 2011. Qualitative and Quantitative Measurement. rmt: *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Boston: Pearson.

Novelli, D., Drury, J., Reicher, S., & Stott, C., 2013. *Crowdedness Mediates the Effect of Social Identification on Positive Emotion in a Crowd: A Survey of Two Crowd Events*. Department of Psychology, University of Hertfordshire, Hatfield, United Kingdom.

Reicher, S., Spears, R., & Postmes, T., 1995. *A Social Identity Model of Deindividuation Phenomena*. European Review of Social Psychology.

Reicher, S., Stott, C., Cronin, P. & Adang, M.J. O., 2004. "An integrated approach to crowd psychology and public order policing". Policing. An International Journal.

Reicher, S., Templeton, A., Neville, F., Ferrari, L., & Drury, John., 2016. *Core disgust is attenuated by ingroup relations*. Proceedings of the National Academy of Sciences.

Saab, R., Spears, R., Tausch, N., & Sasse, J., 2016. "Predicting aggressive collective action based on the efficacy of peaceful and aggressive action". European Journal of Social Psychology.

Sinisalu, A., 2018. *Aastaraamat*. Tallinn, Kaitsepolitseiamet.

Sisekaitseakadeemia ajakiri, 2017. *Verbis Aut Re*. 2017 Esimene väljaanne. [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1342/2017%2005%20Verbis%20Aut%20Re%201.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [Kasutatud 27.04.2020]

Siseministeerium, 2017. „Hädaolukorra riski hindamise nõuded ja riskianalüüsi koostamise kord“. *Riskiankeet*. [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://www.politsei.ee/files/Anal%C3%BC%C3%BCs%20ja%20statistika/riskiankeet.pdf?554bbf0401>. [Kasutatud 30.10.2019].

Stott, C. & Drury, J., 2017. *Contemporary understanding of riots: Classical crowd psychology, ideology and the social identity approach*. Public Understanding of Science., <https://doi.org/10.1177/0963662516639872>

Stott, C., 2009. *Crowd Psychology & Public Order Policing: An Overview of Scientific Theory and Evidence*. University of Liverpool.

Templeton, A., Drury, J., & Philippides A., 2018. *Walking together: behavioural signatures of psychological crowds*. R. Soc. open sci. 5: 180172. <http://dx.doi.org/10.1098/rsos.180172>

University of Oxford., 2019. *Polarisation and the use of technology in political campaigns and communication*. [Võrgumaterjal] Leitav:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634414/EPRS_STU\(2019\)634414_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634414/EPRS_STU(2019)634414_EN.pdf). [Kasutatud 25. 10. 2019].

Vladimir, S., Koort, E., Heinsoo, P. & Paas, K., 2020. *Sisejulgeoleku hübriitohtude tutvustamine*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Värk, J., 2012. *Venemaa positiivse hõlvamise poliitika ja teiste välispoliitiliste liinide mõjud Eesti-Vene suhetele aastail 1991-2011*. Tallina Tehnikaülikool.

Õunapuu, L., 2012. *Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes*. Tartu Ülikool.

[Võrgumaterjal] Leitav: <https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/27764/index.html>.

[Kasutatud 05.01. 2020]

LISAD

Lisa 1. Isikute viibimise tihedus territooriumil (Challenger *et al.*, 2009b, p. 76-78)

